

Lippmann

Walter Lippmann

Veřejné mínění

portál

Kapitola 1

Vnější svět a vnitřní představy

1

V oceánu je ostrov, na němž v roce 1914 žilo pár Angličanů, Francouzů a Němců. K ostrovu nevedl žádný telegrafní kabel a britský poštovní parník připlouval pouze jednou za dva měsíce. V září 1914 dosud nedorazil a ostrované stále ještě probírali článek z posledních novin o nadcházejícím soudním řízení s madame Caillauxovou, která zastřelila Gastona Calmetta. V polovině září se proto celá kolonie shromáždila na nábreží a dychtivě čekala, že se od kapitána dozví, jaký byl verdikt soudu. Místo toho se dozvěděli, že již více než šest týdnů ti z nich, kteří jsou Angličané nebo Francouzi, bojují ve jménu posvátných smluv proti těm z nich, kteří jsou Němci. Šest podivných týdnů se k sobě chovali jako přátelé, ačkoli ve skutečnosti byli nepřáteli.

Brynda, v níž se ocitli, se však tolik nelišila od nepříjemné situace, do které se dostala většina Evropanů. Ostrované žili v omylu šest týdnů. Na kontinentu mohl stejný omyl trvat pouze šest dnů, nebo dokonce jen šest hodin. Časový posun však existoval. Po nějakou dobu představa Evropy, podle níž se lidé chovali jako obvykle, vůbec neodpovídala Evropě, která se chystala obrátit lidem život naruby. Po nějakou dobu všichni žili v prostředí, které již neexistovalo. Po celém světě, až do 28. července 1914, lidé vyráběli zboží, jež už nebylo kam dodat, kupovali produkty, které se již nedaly dovézt, plánovali si životní dráhu, zvažovali další kroky a dělali si naděje a očekávání, to vše s přesvědčením, že svět, jak ho znají, je světem, jaký skutečně je. Spisovatelé o tomto světě psali knihy a věřili představám, které nosili v hlavě. A potom, o čtyři

roky později, ve čtvrtek ráno, dorazila zpráva o příměří a lidé si s ulehčením oddychli, že jatka skončila. Přesto během pěti dnů, než došlo ke skutečnému příměří a zatímco se už všude slavil konec války, na bitevních polích zemřelo několik tisíc mladých mužů.

Teprve při ohlédnutí zpět zjistíme, jak nepřímo známe prostředí, ve kterém žijeme. Uvědomíme si, že informace o našem prostředí se k nám dostávají někdy rychle, jindy pomalu, ale že se všim, co je podle našeho přesvědčení skutečným obrazem, zacházíme, jako by to bylo samotné prostředí. Je obtížnější si totéž přiznat o domněnkách, na jejichž základě momentálně jednáme. Ve vztahu k dalším lidem a jiným dobám si však namlouváme, že se snadno pozná, kdy brali zcela absurdní představy o světě smrtelně vážně. Náš nadřazený odstup nám umožňuje vnímat, že svět, jak ho lidé potřebovali znát, a svět, jak jej znali, byl často zcela odlišný. Vidíme rovněž, že zatímco vládli, bojovali, obchodovali a reformovali ve světě svých představ, docházeli – nebo také nedocházeli – k výsledkům ve světě, jaký skutečně byl. Vyrazili do Indie, a objevili Ameriku. Chtěli vymítat zlo, a posílali na šibenici ubohé stařeny. Mysleli si, že mohou zbohatnout, když budou stále jen prodávat, ale nebudou vůbec nakupovat. Jakýsi chalífa dal spálit Alexandrijskou knihovnu s přesvědčením, že plní, co sám pokládal za Alláhovu vůli.

Kolem roku 389 se svatý Ambrož ve svém spisu znovu vrátil k příkladu zajatce v Platónově jeskyni, který se zarputile odmítá ohlédnout: „Dohadování o povaze a postavení země nijak neposiluje naši naději v život příští. Stačí vědět, co říká Písmo: totiž že On zavěsil zemi na ničem (Jób 26,7). Proč se tedy přít, jak zavěsil zemi nad vody, a namítat, že není možné, aby řídký vzduch zemi udržel; nebo se ptát, proč, když zavěšena nad vodami, země nepropadne na dno? ... Není to proto, že země je uprostřed, jako v rovnováze, ale proto, že vznešenost Boží ji podle zákona Jeho vůle nutí, aby pevně setrvala na nepevnosti a nad prázdnotou.“²

² Hexameron, kap. 6, cit. v: Henry Osborn Taylor: *The Mediaeval Mind*, vol. I, s. 73.

Takové dohady neposílí naši naděje v příští život. Stačí vědět, co říká Písmo. Proč se tedy přít? O století a půl po svatém Ambrožovi se však názory na tuto záležitost znovu rozešly, tentokrát v souvislosti s otázkou protinožců. Mnich jménem Kosmas, proslulý svými znalostmi vědy, byl proto pověřen sepsáním Křesťanské topografie neboli „Křesťanského názoru na svět“. ³ Je zřejmé, že Kosmas přesně věděl, co se od něj čeká, protože všechny svoje vývody založil na Písmu tak, jak je sám vykládal. Ukazuje tedy, že svět je plochý rovnoběžník, dvakrát tak široký od východu na západ než dlouhý ze severu na jih. V jeho středu je Země obklopená oceánem, za kterým je další země, na níž lidé žili před potopou. Tato další pevnina byla místem, odkud vyplul Noe. Na severu je vysoká kuželovitá hora, kolem které se otáčí slunce a měsíc. Když je slunce za horou, je noc. Obloha je přichycena k okrajům vnější pevniny a sestává ze čtyř vysokých stěn, jež se sbíhají do vyduté střechy, takže svět je podlahou vesmíru. Na druhé straně oblohy je další oceán tvořící „vody nad oblohou“. Prostor mezi nebeským oceánem a konečnou střechou vesmíru patří blahoslaveným. Prostor mezi zemí a oblohou je obydlen anděly. Ostatně svatý Pavel řekl, že všichni lidé byli stvořeni k životu na „tváři země“. Jak by tedy mohl někdo žít na protilehlé straně země, kde by měli být protinožci? Říká se nám jasně, že „s ohledem na tvrzení svatého Pavla by žádný křesťan neměl na protinožce ani pomyslet“. ⁴

Tím méně by měl usilovat, aby se k nim dostal. Žádný křesťanský vládce by mu také neměl poskytnout loď, aby to zkoušel, a žádného zbožného námořníka by vůbec nemělo napadnout se o to pokoušet. Pro Kosmu nebyla jeho mapa ani v nejmenším absurdní. Teprve když si uvědomíme, jak absolutní bylo jeho přesvědčení, že takto skutečně vypadá mapa vesmíru, začneme chápat, jak by ho musel vyděsit Magalhães, Peary nebo letec, který by riskoval

3 William E. H. Lecky: *Rationalism in Europe*, vol. I, s. 276–278.

4 Tamtéž.

srážku s anděly či s nebeskou klenbou, kdyby vyletěl 12 kilometrů vysoko do vzduchu. Stejným způsobem nejlépe pochopíme běsnění války a politiky, když si připomeneme, že téměř všichni na každé ze zúčastněných stran absolutně věří ve svůj obraz protivníka a berou jej jako skutečnost. Ne takovou, jaká opravdu je, ale jaká je podle jejich přesvědčení. Stejně jako Hamlet jsou proto válčící strany neustále připraveny bodnout Polonia za šustícím závěsem v domnění, že jde o krále. Možná by pak stejně jako Hamlet dodaly: „Ty trapný čipero, teď máš, cos chtěl. Spletl jsem si tě s tím vyšším, Pánbůh s tebou.“

2

Veřejnost zpravidla zná význačné muže, dokonce už za jejich života, jen jako fiktivní osobnosti. Na starém rčení, že nikdo není hrdinou před svým komorníkem, tak musí být alespoň špetka pravdy. Jde ovšem právě jen o část pravdy, protože také komorníci nebo soukromí tajemníci sami často jsou součástí této fikce. Osoby králů jsou samozřejmě konstruovanými osobnostmi, ať už sami věří ve svůj veřejný charakter, nebo jen dovolují svým komořím jej inscenovat. V každém případě existují přinejmenším dva odlišné typy osobnosti: veřejná a královská osobnost na jedné a soukromá a lidská osobnost na druhé straně. Životopisy velikánů více či méně odrážejí historii těchto dvou typů osobnosti. Oficiální životopisec líčí život veřejné osobnosti. Prostořeké memoáry podávají příběh soukromé osobnosti. Například Charnwoodův *Abraham Lincoln* není obrazem skutečné lidské bytosti, ale noblesním portrétem epické postavy se spoustou významů, která se pohybuje na velmi podobné úrovni reality jako Aeneas nebo svatý Jiří. Oliverův *Alexander Hamilton* je majestátní abstrakcí, sochou ideje, slovy svého autora je esejem o „americké Unii“. Jde spíš o formální památník federalistického státnictví než o životopis osoby. Lidé si někdy budují svoji vlastní fasádu,

prestože si myslí, že odhalují vnitřní scénu. Repingtonovy deníky či deníky Margot Asquithové jsou druhem autoportrétů, v nichž důvěrný detail nejmýšlivěji dokládá, jak se autoři chtěli vidět.

Nejzajímavějším druhem portrétů je však obraz, který vzniká v myslí lidí sám od sebe. Lytton Strachey⁵ říká, že když královna Viktorie nastoupila na trůn, „vyvolalo to ve veřejnosti velkou vlnu nadšení. City a romantika právě přicházely do módy a podívaná na drobnou dívčí královnu, jak projíždí svým hlavním městem, nevinná, skromná, se světlými vlasy a růžovými líčemi, naplnila srdce diváků záchvaty vroucí loajality. Na všechny udělal obrovský dojem především kontrast mezi královnou Viktorií a jejími strýci. Nechutní, zhýralí a sobečtí starci, svěhloví a směšní, s věčným jhem dlouhých zmatků a nepořádků se vytratili jako zimní sníh, když se konečně dostaví korunované a zářící jaro.“

Jean de Pierrefeu⁶ zažil uctívání hrdinů z první ruky, protože byl důstojníkem Joffreova štábu v době jeho největší slávy:

„Po dva roky vzdával celý svět vítězi od Marny téměř božské pocty. Velitel skladu v Illie se doslova hroutil pod vahou beden s balíčky a dopisy, které Joffreovi posílali neznámí lidé s horlivými doklady obdivu. Myslím, že žádný vojevůdce kromě generála Joffrea si nedokázal představit, co sláva obnáší. Posílali mu bonboniéry od všech velkých světových cukrářů, vzácná vína všech ročníků, ovoce, zvěřinu, dekorativní předměty a nádoby, oděvy, kuřácké potřeby, kalamáře a těžítka. Každá oblast zaslala svoje speciality. Malíři mu posílali obrazy, sochaři plastiky, milé staré dámy zasílaly prošívání pokrývky nebo ponožky, ovčák ve své salaši pro něj vyrezal dýmku. Výrobci z celého světa, kteří nenáviděli

Německo, mu dodávali své výrobky – z Havany poslali doutníky, z Portugalska přišlo portské víno. Znal jsem kadeřníka, který neměl na práci nic lepšího než vyrobit generálův portrét z vlasů osob, jež mu byly drahé; profesionální písař měl stejný nápad, jen rysy portréty byly složeny z tisíců krátkých vět k počtě generála napsaných drobnými písmenky. Pokud jde o dopisy, dostával je ve všech druzích písma, ze všech zemí a v nejrůznějších nářečích. Vděčné, oddané listy překypující láskou a naplněné obdivem. Nazývali ho spasitelem světa, otcem vlasti, nástrojem božím, dobrodincem lidstva a tak dál. Nejen Francouzi, ale Američané, Argentinci, Australané ad. Tisíce dětí se bez vědomí svých rodičů chápaly pera, aby mu sdělily, jak ho milují: Většina z nich ho nazývala svým otcem. Bylo jímavé číst tyto výlevy adorace a povzdechy úlevy, které tryskaly z tisíce srdcí nad porážkou barbarství. Všem těmto naivním duším Joffre připadal jako svatý Jiří, vítěz nad drakem. Ve vědomí lidstva skutečně ztělesňoval vítězství dobra nad zlem, světla nad temnotou.“

„Blázní, prostáčci, poloviční a úplní šílenci k němu obračeli svou zatemněnou mysl jako k samotnému rozumu. Četl jsem dopis člověka ze Sydney, který prosil generála, aby ho ochránil před jeho nepřáteli; jakýsi Novozélandan jej žádal, aby poslal pár vojáků do domu chlapíka, jenž mu dluží deset liber a nechce dluh splatit.“

„Nakonec, stovky mladých dívek překonávaly plachost svého pohlaví a bez vědomí svých rodičů ho žádaly o zasnoubení. Jiné si pouze přály mu sloužit.“

Tento ideál Joffrea se skládal z vítězství, která dobyl on sám, jeho štáb a jeho vojáci, z beznaděje války, osobních zármutků a z nadějí v budoucí vítězství. Kromě uctívání hrdinů se však v něm uplatňovalo také vymítání dáblů. Stejný mechanismus, jaký umožnil zosobnit hrdinství, se uplatnil při vyrábění zloduchů. Jestliže veškeré

5 Lytton Strachey: *Queen Victoria*, s. 72. (Česky: *Královna Viktorie*. Praha, Litomyšl: Paseka, 2009.)

6 Jean de Pierrefeu: *G. Q. G. Trois ans au Grand Quartier Général*, s. 94–95.

dobro pocházelo od Joffrea, Focha, Wilsona či Roosevelta, všechno zlo mělo svůj původ u císaře Viléma, Lenina nebo Trockého. Byli právě tak všemohoucím zlem, jako hrdinové byli všemohoucím dobrem. Pro mnoho prostých a vyděšených duší neexistoval žádný politický zvrat, žádná stávka, žádná překážka, žádné záhadné úmrtí či tajemný požár, které by nebylo možné vysledovat zpět k těmto osobním zdrojům zla.

3

Soustředění pozornosti celého světa na podobný druh symbolické osobnosti je natolik vzácné, že je není možné přehlédnout a každý autor má slabost pro nápadné a nezvratné příklady. Válečná vivisekce odhaluje podobné příklady, ale nevytváří je jen tak z ničeho. Symbolické obrazy neovládají chování o nic méně ani v normálnějších poměrech veřejného života, ale každý ze symbolů je méně exponovaný, protože je jich mnoho a vzájemně si konkurují. Každý z těchto symbolů je citově méně zatížen, protože zastupuje nanejvýš část populace, a dokonce i uvnitř této dílčí skupiny dochází k mnohem menšímu potlačování individuálních rozdílů. Symboly veřejného mínění jsou v dobách poměrného bezpečí podřízeny kontrole, srovnávání a debatě. Přicházejí a odcházejí, shlukují se a upadají do zapomnění a nikdy se jim nepodaří dokonale zorganizovat emoce celé skupiny. Koneckonců, zbývá jen jediná lidská aktivita, při níž celá populace dosahuje nerozborné jednoty – *union sacrée* (posvátná unie). Dochází k tomu v oněch prostředních fázích války, kdy strach, výbojnost a nenávisť zajišťují úplnou nadvládu odhodlání buď rozdrtit každý jiný instinkt, nebo jej angažovat, než se dostaví vyčerpání z boje.

Téměř ve všech jiných dobách, a dokonce i ve válce, když se zadrhne na mrtvém bodě, vyvstává tak velká škála citů, že stačí vyvolat

konflikt, rozhodování, váhání a kompromis. Jak uvidíme dále,⁷ symboly veřejného mínění obvykle nesou známky tohoto vyrovnání zájmů. Vzpomeňme si například, jak rychle se po uzavření příměří vytratil ošidný a rozhodně nepřilíš úspěšně vytvořený symbol spojenecké jednoty a jak téměř okamžitě následoval rozpad symbolického obrazu dalších národů: představy Británie jako ochránce veřejného práva, Francie střežící hranici svobody, Ameriky coby země křížového tažení. A pomyslete jen, jak se uvnitř jednotlivých národů rozpadl symbolický obraz jich samých, když se stranické a třídní konflikty a osobní ambice promítly do odkládaných problémů, a jak potom, jeden za druhým, vybledly symbolické obrazy vůdců – Wilsona, Clemenceaua, Lloyda George, kteří přestali být ztělesněním lidských nadějí a stali se pouhými vyjednávači a administrátory světa připraveného o iluze.

Zjevně vůbec nezáleží na tom, zda tohoto vývoje litujeme jako jednoho z menších nešvarů míru, nebo mu tleskáme jako návratu zdravého rozumu. Když se zabýváme těmito fikcemi a symboly, musíme nejprve zapomenout na jejich hodnotu pro stávající společenský řád a přistupovat k nim prostě jako k důležité části mechanismu komunikace mezi lidmi. V každé společnosti, která se neomezuje výlučně na vlastní zájmy a je tak malá, že každý ví o všem, co se děje, se myšlenky musí vyrovnávat s událostmi, jež neprobíhají před našima očima a jsou těžko pochopitelné. Slečna Sherwinová z *Gopher Prairie*⁸ – postava z románu *Hlavní třída* od Sinclaira Lewise – ví, že ve Francii zuří válka, a snaží se představit si ji. Nikdy nebyla ve Francii a tím méně tam, kde nyní postupuje fronta. Viděla obrázky francouzských a německých vojáků, ale neumí si představit tři miliony mužů. Vlastně si je nedokáže představit nikdo a profesionálové se o to ani nesnaží. Vnímají je, řekněme, jako 200 divizí. Ale slečna Sherwinová nemá přístup k souboru válečných map, a když si má představit válku, upíná se na Joffrea

⁷ V části V.

⁸ Viz Sinclair Lewis: *Main Street*. (Česky: *Hlavní třída*. Praha: Odeon, 1975.)

a císaře, jako by byli zapleteni do osobního zápasu. Možná že kdybyste mohli zahlédnout, co v duchu vidí, kompozice její představy by se blížila rytině slavného vojevůdce z 18. století. Je nadpozemsky velký, statečně a pevně stojí před stínovou armádou drobných figur, které se vytrácejí do krajiny v pozadí. Zdá se, že ani velikáni nedovedou odolat takovému očekávání. Jean de Pierrefeu vzpomíná na návštěvu fotografa u Joffrea. Generál byl ve svém „měšťanském úřadu, u pracovního stolu bez papírů, k němuž zasedl, aby se podepsal. Najednou se zjistilo, že na stěně za ním nejsou žádné mapy. Protože však podle běžné představy není myslitelné, aby generál byl bez map, pár jich kvůli snímku rozvěsili a pak zase sundali.“⁹

Jediný dojem, jež lidé mohou mít z události, kterou nezažili, je pocit vyvolaný mentální představou této události. To je také důvodem, proč dokud nevíme, co si ostatní myslí, že vědí, nemůžeme porozumět jejich jednání. Viděl jsem veselou mladou ženu, vychovanou v hornickém městečku v Pensylvánii, podlehnout náhlému záchvatu beznadějného zoufalství, když nápor větru rozbil okenní tabulku v kuchyni. Nemohl jsem pochopit, proč po celé hodiny nebyla k utišení. Když konečně byla schopná promluvit, ukázalo se, že rozbitá okenní tabulka údajně věští smrt blízkého příbuzného. Truchlila proto pro svého otce, který ji kdysi tak vyděsil, že utekla z domova. Otec byl samozřejmě naživu, jak se brzy potvrdilo telegrafickým dotazem. Dokud však nepřišel telegram, rozbité sklo bylo pro to děvče autentickým sdělením. Proč bylo toto sdělení autentické, by objasnilo jen delší vyšetření zkušeným psychiatrem. Ale i zcela povrchnímu pozorovateli bylo zřejmé, že děvče, které bylo mimořádně rozrušené rodinnými problémy, si na základě jednoho vnějšího faktu, vybavené pověry a citového zmatku, v němž se mísily výčitky, obavy a láska k otci, vybájovalo celý příběh.

Ne normálnost je v podobných případech jen otázkou míry. Když státní zástupce vylekaný bombou, jež mu vybuchla na

⁹ Cit. d., s. 99.

zápraží, přesvědčí četbou revoluční literatury sám sebe, že světová revoluce začne 1. května 1920, zjišťujeme, že zde působí stejný mechanismus. Válka v letech 1914–1918 samozřejmě zprostředkovala mnoho příkladů tohoto postupu: obyčejná skutečnost, živá imaginace a ochota uvěřit, to byly prvky, které dohromady skládaly falešnou realitu, na niž pak instinktivně následovala násilná reakce. Je dostatečně jasné, že za jistých podmínek lidé reagují stejně silně na fikce jako na skutečnosti a že v mnoha případech napomáhají vzniku právě těch fikcí, na něž potom reagují. Ať hodí prvním kamenem ten, kdo nevěřil v ruskou armádu, jež měla údajně projít Anglií v srpnu 1914, kdo bez přímého důkazu neuvěřil žádným fámám o krutostech, kdo nikdy neviděl žádné spiknutí, žádné zrádce nebo špiony tam, kde nikdy nebyli. Ať hodí kamenem, kdo nikdy nepředával dál jako skutečnou, zasvěcenou pravdu něco, co slyšel říkat kohosi, kdo nevěděl o nic víc než on sám.

Ve všech těchto případech musíme zdůraznit zejména jeden společný faktor. Jde o vkládání pseudosvěta mezi jedince a jeho prostředí. Chování jedince je pak reakcí na toto pseudoprostředí. Protože však *jde* o chování, k důsledkům, alespoň pokud jde o činy, nedochází v pseudoprostředí, které je podnětem chování, ale v reálném prostředí, v němž se činy realizují. Pokud chování není praktickou činností, ale tím, co bychom zhruba mohli nazvat myšlením či emocemi, může uplynout dlouhá doba, než dojde ke znatelnému rozporu v osnově fiktivního světa. Když však podnět pseudoskutečností vyústí v činy vůči věcem nebo dalším lidem, dojde ke vzniku rozporu brzy. Pak se dostaví pocit, že bušíme hlavou do zdi, učíme se pomocí zkušenosti a jsme svědky tragédie, kterou Herbert Spencer nazval vraždou krásné teorie gangem brutálních faktů. Zkrátka, dostaví se nepohodlí špatné adaptace. Je totiž jisté, že na úrovni společenského života se to, co nazýváme přizpůsobováním člověka jeho prostředí, uskutečňuje prostřednictvím fikcí.

Fikcemi nemíním lži. Mám na mysli představu prostředí, kterou si lidé ve větší či menší míře vytvářejí sami. Rozsah fikce sahá

od úplné halucinace až po zcela vědomé využití schematického modelu vědcem nebo po jeho rozhodnutí, že pro konkrétní daný problém není důležitá přesnost přesahující určitý počet desetinných míst. Působení fikce může mít téměř jakýkoli stupeň věrnosti a tak dalece, jak je vůbec možné brát stupeň věrnosti v potaz, fikce nezavádí. Ve skutečnosti je lidská kultura z velké míry výběrem, novým uspořádáním, sledováním vzorců a stylizací toho, co William James nazval „náhodnou iradiací a přeskupováním našich myšlenek“.¹⁰ Alternativou k použití fikcí je přímé vystavení odlivu a přílivu smyslových počitků. Nejde však o skutečnou alternativu, protože pohled na svět nevinným zrakem sice může být občasně osvěžující, nicméně nevinnost sama není moudrostí, i když může být zdrojem a korektivem moudrosti.

Skutečné prostředí je celkově příliš rozsáhlé, příliš komplexní a příliš pomíjivé pro přímé poznávání. Nejsme vybaveni pro zacházení s takovou křehkostí, takovou rozdílností a s takovým počtem permutací a kombinací. A ačkoli musíme jednat v takovém prostředí, musíme si je napřed zformovat do jednoduššího modelu, abychom je dokázali zvládnout. Abychom se mohli ve světě pohybovat, musíme mít jeho mapy. Trvalou potíží potom je, jak si zajistit mapy, na něž naše vlastní potřeby nebo potřeby někoho jiného nezakreslily mořské pobřeží Čech.

4

Analytik veřejného mínění tedy musí začít tím, že si uvědomí trojstranné vztahy mezi místem děje, obrazem, jak toto místo lidé vnímají, a jejich reakcí na tento obraz, která probíhá na místě děje. Je to, jako by hercům jejich vlastní zkušenost předkládala hru, jejíž zápletka by se odvíjela v jejich reálném životě, nejen v rolích, jež

¹⁰ William James: *Principles of Psychology*, vol. II., s. 638.

mají na scéně. Film často s velkou obratností zdůrazňuje toto dvojí drama vnitřního motivu a vnějšího chování. Dva muži se hádají, zjevně o peníze, ale důvod jejich rozčilení nám uniká. Potom se obraz zatmí a znovu se přehraje, co má jeden z mužů před svým duševním zrakem. Na první pohled se hádali o peníze. V paměti se však vracejí do svého mládí, kdy jakási dívka jednoho z nich opustila a dala přednost druhému. Vnější drama se vysvětluje: hrdina není lakotný, je zamilovaný.

Scéna, která se tolik nelišila od tohoto příkladu, se odehrála v Senátu Spojených států. Ráno 29. září 1919 si někteří senátoři při snídani přečetli zprávu *The Washington Post* o vylodění amerických námořníků na dalmatském pobřeží. Noviny psaly:

POTVRZENÉ SKUTEČNOSTI

Zdá se, že se potvrdily následující důležité skutečnosti: rozkaz kontraadmirálu Andrewsovi, veliteli amerických námořních sil v Jaderském moři, vydala britská admirálie prostřednictvím Válečné rady a kontraadmirála Knappse v Londýně. Nikdo se neptal, zda s tím americké ministerstvo námořních sil souhlasí.

BEZ DANIELSOVA VĚDOMÍ

Pan Daniels se nesporně ocitl v divné pozici, když dorazil telegram se sdělením, že síly, nad nimiž má mít výlučnou kontrolu, byly bez jeho vědomí nasazeny do akce, která se rovná námořní válce. V plném rozsahu se ukázalo, že když situace vyžaduje oběti ze strany některého státu, v tomto případě, když je třeba udržet D'Annunziovy stoupence na uzdě, britská admirálie neváhá udělovat kontraadmirálu Andrewsovi rozkazy, aby jednal v zájmu Velké Británie a jejích spojenců.

Uvědomili jsme si rovněž, že podle záměrů nové Společnosti národů se cizinci mohou dostat do pozice,

v níž budou v případě potřeby velet americkým námořním silám, ať už se souhlasem nebo bez souhlasu amerického ministerstva námořních sil... (zdůrazněno autorem)

Prvním senátorem, který zprávy komentoval, byl pan Knox z Pensylvánie. Rozhořčeně se dožadoval vyšetření záležitosti. V následném vystoupení pana Brandegeeho z Connecticutu již rozhořčení přerostlo v lehkověrnost. Zatímco pan Knox se pobouřeně ptal, zda je zpráva pravdivá, pan Brandegee o půl minuty později chtěl vědět, co by se stalo, kdyby některý z námořníků při akci padl. Pan Knox, zaujat otázkou, zapomněl, že žádal o vyšetření záležitosti a sám si na otázku odpověděl: Kdyby američtí námořníci utrpěli ztráty, znamenalo by to válku. Debata se až potud vedla v podmiňovacím způsobu, ale dál se rozvíjela. Pan McCormick z Illinois upozornil Senát, že Wilsonova administrativa má sklon vést malé nepovolené války. Zopakoval pak vtíp Theodora Roosevelta o „osnování míru“. Debata pokračovala. Pan Brandegee poznamenal, že „námořníci jednali podle rozkazů Nejvyšší rady, která někde zasedá“, ale že si nemůže vybavit zástupce Spojených států v této instituci. Ústava Spojených států nezná žádnou Nejvyšší radu. Pan New z Indiany pak předložil návrh usnesení, které požadovalo, aby se celá záležitost objasnila.

Až potud si senátoři alespoň nejasně uvědomovali, že debatují o fámě z novin. Protože byli právníci, stále ještě měli na paměti, že svědectví musí mít nějakou formu. Jako horkokrevní lidé však už prožívali veškeré rozhořčení přiměřené skutečnosti, že američtí námořníci byli vysláni do válečné akce cizí vládou a bez souhlasu Kongresu. Pocitově tomu chtěli věřit, protože jako republikáni byli zaujati proti Společnosti národů. To popudilo vůdce demokratů, pana Hitchcocka z Nebrasky. Ujal se obrany Nejvyšší rady, která jednala v rámci válečných zmocnění, a došel k závěru, že se kvůli zdržovací taktice republikánů nepodařilo uzavřít mír. Akce tudíž byla nutná a legální. Obě strany již byly v tu chvíli přesvědčeny, že

zpráva je pravdivá a že závěry, které z ní vyvozují, odrážejí jejich oddanost stranické linii. To však bylo podivné přesvědčení v debatě o rezoluci, jež požadovala ověření pravdivosti výchozího předpokladu. Ukazuje to, jak je těžké dokonce i pro zběhlé právníky odložit reakci do doby, kdy jsou výsledky šetření k dispozici. Reakce je okamžitá. Fikce se bere za pravdu, protože je prostě žádoucí.

O několik dní později úřední zpráva ukázala, že námořní pěchota se nevyloдила na rozkaz britské vlády ani Nejvyšší rady. Nebojovala ani s Italy. Vylodila se na žádost italské vlády, aby Italy ochránila, a italská vláda americkému veliteli oficiálně vyjádřila dík. Američtí námořníci nebyli ve válce s Itálií. Jednali podle zavedené mezinárodní praxe, která neměla se Společností národů nic společného.

Místem děje byl Jadran. Obraz místa děje, jež si ve svých hlavách vytvořili senátoři ve Washingtonu, byl v tomto případě nejspíš formován s úmyslem uvést senátory v omyl a zprostředkoval ho člověk, kterému vůbec nešlo o Jadran, zato mu velmi záleželo na poškození Společnosti národů. Na tento obraz Senát reagoval prohloubením fanatického sporu o Společnost národů.

5

Nemusíme řešit, zda v tomto specifickém případě Senát jednal nad či pod svým obvyklým standardem. Není ani důležité, jestli Senát vyšel z debaty pozitivně ve srovnání se Sněmovnou reprezentantů nebo dalšími parlamenty. V této chvíli se chci zabývat pouze celkovým pohledem na lidi, kteří působí na své prostředí, hnáni podněty ze svého pseudoprostředí. I když vezmeme v úvahu možnost vědomého podvodu, politická věda stále ještě musí vysvětlit takové skutečnosti, jako je útok dvou zemí proti sobě, přičemž oba státy jsou přesvědčeny, že jednají v sebeobraně, nebo vzájemný boj dvou tříd, z nichž každá je přesvědčena, že zastává

zájem celé společnosti. Můžeme si namlouvat, že obě strany prostě žijí v různých světech. Přesnější však je říci, že žijí ve stejném světě, ale myslí a cítí v odlišných světech.

Těmto zvláštním světům, jednotlivcům, skupinám nebo třídám či provinčním, profesionálním, nacionálním nebo sektářským výtvorům se lidstvo politicky přizpůsobuje ve velké společnosti. Popsat jejich rozmanitost a složitost je nad lidské síly. Přesto tyto fikce určují největší část politického chování lidí. Musíme vzít v úvahu snad 50 suverénních parlamentů s nejméně stovkou legislativních sborů. K nim patří přinejmenším 50 hierarchií provinčních a obecních shromáždění, která společně se svými exekutivními, administrativními a legislativními orgány vytvářejí formální autoritu na zeměkouli. Ani to však ještě nestačí k odhalení komplexnosti politického života, protože v každém z těchto nespočetných mocenských center jsou politické strany, které samy jsou hierarchiemi s kořeny ve společenských třídách, sekcích, klaních a klanech, a uvnitř nich jsou jednotliví politikové, z nichž každý je osobním středem celé sítě konexí, vzpomínek, obav a nadějí.

Tak či onak, z důvodů, jež často jsou nevyhnutelně nejasné, protože jsou výsledkem dominance, kompromisů či politických handlů, vycházejí z těchto politických sborů příkazy, které vysílají armády na pochod nebo uzavírají mír, povolávají občany do zbraně, vypisují daně, posílají lidi do exilu, zavírají je do vězení, chrání či konfiskují majetek, podporují vybrané druhy podnikání a potlačují jiné, umožňují nebo brzdí imigraci, usnadňují komunikaci, nebo ji naopak cenzurují, zakládají školy, budují loďstva, vyhlašují „politiky“ či „referenda“, zavádějí ekonomické překážky, vytvářejí majetek nebo jej zabavují, podřizují národy vládě jiných národů a upřednostňují jednu třídu proti druhé. Pro každé z těchto rozhodnutí se určitý pohled na fakta pokládá za nezvratný. Určitý ohled na okolnosti je přijímán jako východisko zásahů a podnět pro vyvolávání emocí. Jaký pohled na fakta a proč právě takový?

Tím jsme ale ještě ani nezačali vyčerpávat skutečnou komplexnost. Vnější, formální politická struktura funguje ve společenském prostředí, v němž jsou nespočetné větší a menší korporace, instituce, dobrovolné a napůl dobrovolné asociace, národní, regionální, městská a sousedská uskupení, která poměrně často činí rozhodnutí, jež politické orgány musí vzít na vědomí. Na základě čeho se však přijímají tato rozhodnutí?

Chesterton říká, že „moderní společnost je vnitřně nejistá, protože je založena na představě, že všichni lidé dělají totéž, i když z různých důvodů. ... A protože v hlavě kteréhokoli zločince se může rojit celé peklo nápadů na zcela jedinečný zločin, v domě předměstského úředníka nebo pod jeho kloboukem může být předpekli zcela odlišné filozofie. První z nich může být úplný materialista a vnímat své tělo jako děsivý stroj, který produkuje jeho vědomí. Své myšlenky může vnímat jako nudné tikání hodinového strojku. Jeho soused však může být stoupencem křesťanské vědy a považovat své tělo za něco ještě méně podstatného než svůj vlastní stín. Může dokonce začít pokládat své vlastní paže a nohy za přelud podobný hadům ve snu *deliria tremens*. Třetí obyvatel ulice nemusí věřit na křesťanskou vědu, ale může být naopak křesťanem. Jak by řekli jeho sousedé, žije v pohádce, v tajném, a přesto pevném pohádkovém světě, plném tváří a nadpozemských přátel. Čtvrtý člověk může být teozof a nejspíš také vegetarián. Nevidím nakonec důvod, proč bych nemohl potěšit svou fantazii představou, že pátý člověk bude vyznavačem ďábla. ... Nu, a bez ohledu na to, zda podobná různost je cenná, forma takové jednoty je vratká. Předpoklad, že všichni lidé si budou vždy myslet něco jiného a konat totéž, je pochybnou spekulací. Nezakládá společnost na společenství, a dokonce ani na dohodě, ale spíše na náhodě. U stejného sloupu veřejného osvětlení se mohou sejít čtyři lidé: první z nich proto, aby v rámci zkrášlení města natřel sloup hráškově zelenou barvou; druhý přijde pod lampu, aby si v jejím světle četl ve svém breviáři; třetí s nápadnou horlivostí objímá sloup v návalu alkoholického opojení a poslední

přijde prostě proto, že hráškově zelený sloup je příhodně vyznačeným místem pro schůzku s jeho slečnou. Není však moudré čekat, že k něčemu takovému dojde každý večer...¹¹

Čtyři muže pod sloupem s lampou bychom mohli nahradit vládami, politickými stranami, korporacemi, společnostmi, sdruženími, obory, profesemi, univerzitami, sektami či národy světa. Představme si zákonodárce, jak hlasuje pro zákon, který ovlivní vzdálené lidi, nebo státníka, jak rozhoduje. Představme si mírovou konferenci, jež má určit nové hranice v Evropě, vybavme si vyslance v cizí zemi, jak se snaží rozlišit záměry své vlastní a cizí vlády, koncesionáře působícího v zaostalé zemi, šéfredaktora listu požadujícího vyhlášení války, duchovního, který žádá, aby policie zakročila proti zábavám. Představme si odborovou centrálu, jež se rozhoduje o vyhlášení stávk, dámskou společnost v kavárně, která by nejraději určovala, jak má vypadat vyučování na školách. Pomyslete na devět soudců, kteří mají rozhodnout, zda zákonodárství v Oregonu smí určovat pracovní dobu žen, na schůzi vlády, jež má rozhodnout o uznání jiné vlády, na sjezd politické strany vybírající kandidáty a připravující stranický program, na 27 milionů voličů nad volebními lístky, vzpomeňte si na Ira v Corcu a na to, co si myslí o Irovi v Belfastu, představte si Třetí internacionálu odhodlanou přestavět celou společnost, správní radu, která se má vyjádřit k souboru požadavků předložených zaměstnanci, vzpomeňte si na chlapce, jenž si má vybrat svou profesní dráhu, na obchodníka odhadujícího vývoj poptávky a nabídky v další sezoně, na bankéře rozhodujícího, jestli má poskytnout úvěr na nový podnik, na tvůrce a příjemce reklamy... Připomeňte si různé způsoby amerického myšlení a různá pojetí „britského impéria“, „Francie“, „Ruska“ či „Mexika“. To vše se příliš neliší od Chestertonových čtyř mužů pod hráškově zeleným kandelábrem.

11 G. K. Chesterton: The Mad Hatter and the Sane Householder. *Vanity Fair*, leden 1921, s. 54.

6

Takže dřív než se vydáme do džungle záhad vrozených rozdílů mezi lidmi, měli bychom zaměřit pozornost na rozdíly v tom, co lidé o světě vědí.¹² Nepochybuji, že existují důležité biologické rozdíly. Už proto, že člověk je živočich, by bylo divné, kdyby tomu tak nebylo. Protože však jsou lidé nadáni rozumem, bylo by více než povrchní vyvozovat obecné závěry o srovnávaném chování před tím, než si zajistíme měřitelnou podobnost prostředí, na něž jejich chování reaguje.

Pragmatickou hodnotou tohoto nápadu je, že velmi žádoucím způsobem posouvá dál prastarý spor o povaze a výchově, o vrozených vlastnostech a prostředí. Neboť pseudoprostředí je křížencem, složeným z „lidské povahy“ a „podmínek“. Podle mého názoru to ukazuje nesmyslnost povýšených soudů o tom, čím člověk je a vždy bude, založených na tom, co lidé dělají nebo co jsou nezbytné životní podmínky společnosti. Ve skutečnosti nevíme, jak lidé budou reagovat na realitu velké společnosti. Vše, co víme, je, jak reagují na něco, co bychom mohli nanejvýš nazvat nedostatečným obrazem velké společnosti. Na základě takových důkazů však není možné poctivě dojít k žádným závěrům o člověku ani o velké společnosti.

Zde tedy nacházíme klíč k našemu zkoumání. Budeme předpokládat, že vše, co každý člověk činí, není založeno na přímé a zaručené znalosti, ale na obrazech, jež si sám vytváří nebo které jsou mu předávány. Pokud mu jeho zeměpisný atlas tvrdí, že země je plochá, nebude se plavit do míst, o nichž je přesvědčen, že jsou na okraji naší planety, prostě ze strachu, že by mohl spadnout. Pokud je na jeho mapě studnice věčného mládí, Juan Ponce de León se vydá ji hledat. Pokud někdo vykope žlutou hlušinu, jež vypadá jako zlato, bude alespoň načas jednat, jako by skutečně našel zlato. Představa o světě v každém konkrétním okamžiku tak určuje, co budou lidé

12 Srov. Graham Wallas: *Our Social Heritage*, s. 77 ad.

dělat. Neurčuje však, čeho dosáhnou. Určuje jejich snažení, jejich citění a naděje, nikoli jejich úspěchy a výsledky. K čemu vztahují všechny své naděje lidé, kteří nejhlasitěji proklamují svůj „materialismus“ a své pohrdání „ideology“, tedy marxističtí komunisté? K vytvoření třídně uvědomělé skupiny pomocí propagandy. Co je však propaganda, když ne úsilí změnit obraz, na nějž lidé reagují, aby nahradili jeden společenský vzorec jiným? Co je třídní vědomí, ne-li způsob vnímání světa? Národní vědomí – jen jinak? A co je vědomí druhu podle profesora Giddingse, ne-li víra, že v množství poznáme nějaké lidi, kteří nesou znaky našeho druhu?

Zkuste vysvětlit společenský život jako honbu za požitky a snahu vyhnout se bolesti. Rychle zjistíte, že si jen koledujete o další otázku. I kdybychom připustili, že hédonisté sledují takové cíle, musíme se ptát: Proč si hédonisté myslí, že jim jedna cesta poskytne více potěšení než jiná? Máme tedy hledat vysvětlení v působení lidského svědomí? Jak ale vysvětlíme, že lidé mají právě ten druh svědomí, jaký mají? A co teorie soukromého ekonomického zájmu? Jenže jak zdůvodnit, že lidé vnímají svůj zájem jedním způsobem, a ne jiným? Touží po bezpečí nebo po prestiži, po moci či po něčem, co se neurčitě nazývá seberealizací? Jak si však lidé představují bezpečí, co považují za prestiž, jak si stanoví prostředky dominance nebo co je pro ně identita, kterou si přejí realizovat? Požitek, bolest, svědomí, zisk, větší bezpečí, ovládnutí, to všechno nepochybně jsou názvy pro některé z motivů jednání lidí. Mohou existovat instinktivní dispozice, jež působí ve směru těchto cílů. Žádná formulace cílů, ani popis tendencí, které směřují k jejich dosažení, ovšem nemůže vysvětlit výsledné chování. Samotná skutečnost, že lidé vůbec teoretizují, je dokladem, že jejich pseudoprostředí a jejich vnitřní představy o světě jsou určujícím prvkem myšlení, citění a jednání. Kdyby totiž spojení mezi realitou a reakcemi lidí bylo přímé a bezprostřední spíše než nepřímé a odvozené, neznali bychom nerozhodnost ani neúspěch, a kdyby si každý z nás hověl ve světě tak jako plod v děložce, Bernard Shaw

by nemohl tvrdit, že s výjimkou prvních devíti měsíců existence žádná lidská bytost nezvládá své záležitosti tak dobře jako rostlina.

Právě v této souvislosti je hlavní potíží aplikace psychoanalytického schématu na politické myšlení. Freudovci se zabývají problémy špatné adaptace určitých jedinců k dalším jedincům a ke konkrétním okolnostem. Došli k závěru, že pokud se podaří napravit vnitřní poruchy, bude jen málo zmatku, nebo dokonce vůbec žádný zmatek v otázce, co jsou normální vztahy. Veřejné mínění se však týká nepřímých, neviděných a záhadných skutečností, které vůbec nejsou samozřejmé. Situace, k nimž se veřejné mínění vztahuje, jsou známé pouze jako názory. Psychoanalytik naproti tomu téměř vždy předpokládá, že prostředí je poznatelné, a pokud není poznatelné, je pro nezatemněný rozum alespoň únosné. Jeho předpoklad je však pro veřejné mínění problematický. Místo samozřejmého předpokladu, že prostředí je snadno poznatelné, se analytik společnosti více zabývá otázkou, jak je možné si představit širší politické prostředí a jak je možné mu ještě lépe porozumět. Psychoanalytik zkoumá přízpusobení k X, jež nazývá prostředím. Sociální analytik se zabývá X, které označuje za pseudoprostředí.

Sociolog je samozřejmě zavázán moderní psychologii, nejen proto, že pokud se aplikuje správně, pomáhá lidem postavit se na vlastní nohy, ať se děje co se děje, ale také proto, že studium snů, fantazií a racionalizací vrhá světlo na vznik pseudoprostředí. Sociální analytik však nemůže jako svoje kritérium přijmout ani „normální biologickou životní dráhu“¹³ v rámci stávajícího společenského řádu, ani životní dráhu osvobozenou od vnějších „náboženských omezení a dogmatických konvencí“.¹⁴ Co je pro sociologa normální společenskou životní dráhou? Nebo dráhou osvobozenou od omezení a konvencí? Konzervativní kritikové nepochybně předpokládají první z nich, zatímco romantici dru-

13 Edward J. Kempf: *Psychopathology*, s. 116.

14 Tamtéž, s. 151.

hou. Z jejich předpokladu však vyplývá, že berou svět za předem daný. Ve skutečnosti tím vyjadřují, že společnost je buď něčím, co odpovídá jejich představě normálnosti, nebo se shoduje s jejich představou svobody. Obě myšlenky jsou ale pouze veřejným míněním, a jestliže je snad může předpokládat psychoanalytik, který je lékařem, sociolog nesmí přijímat výsledky stávajícího veřejného mínění za kritéria svého studia veřejného mínění.

7

Svět, jímž se máme z politického hlediska zabývat, je mimo dosah, dohled a chápání. Je nutné jej napřed prozkoumat, popsat a představit si. Člověk není aristotelovským bohem, aby pojal celou existenci jedním pohledem. Je výtvozem evoluce a může obsáhnout jen takovou část reality, která mu umožňuje přežít, a v toku času dokáže urvat pouze několik okamžiků poznání a štěstí. Přesto právě tento tvor vynalezl způsoby, jak vidět, co pouhé oko nevidí, slyšet, co nelze zachytit uchem, naučil se zvázat neuvěřitelně velkou a nekonečně malou hmotu a spočítat a odlišit více předmětů, než si může jako jednotlivec zapamatovat. Člověk se naučil vnímat svým duševním zrakem obrovské části světa, jež nemůže nikdy obsáhnout svými smysly, nemůže je zahlédnout, dotknout se jich, cítit je, slyšet nebo si pamatovat. Postupně si tak pro sebe a ve své mysli vytváří důvěryhodný obraz světa, který je mimo jeho dosah.

Charakteristiky vnějšího světa, jež se týkají chování dalších lidských bytostí tak dalece, jak se toto chování překrývá s naším, záleží na nás nebo jsou pro nás zajímavé, nazýváme rámcově veřejnými záležitostmi. Představy v hlavách těchto lidských bytostí, představy o nich samých, představy dalších lidí, jejich potřeb, záměrů a vztahů jsou názory veřejnosti. Představy, na jejichž základě skupiny lidí jednají nebo na jejichž základě jednají jednotlivci jménem těchto skupin, jsou veřejným míněním. V následujících

kapitolách proto budeme nejprve zkoumat některé důvody, proč tyto představy – niterné obrazy – tak často lidi zavádějí při jejich jednání s vnějším světem.

V kapitole o vnějším světě vezmeme nejprve v úvahu hlavní faktory, jež omezují přístup lidí k faktům. Tyto faktory zahrnují záměrnou cenzuru, omezení společenských kontaktů, poměrně skrovný čas, který nám v běžném životě zbývá, abychom věnovali pozornost veřejným záležitostem, dále zkreslení, jež vzniká, protože události je třeba zhustit do velmi krátkých sdělení, obtíže vyplývající z omezeného slovníku, kterým se snažíme vyjádřit komplikovaný svět, a konečně strach postavit se čelem k faktům, jež zdánlivě ohrožují zavedenou rutinu života lidí.

Rozbor se pak obrátí od těchto více či méně vnějších omezení k otázce, jak na tento proud sdělení přicházejících zvenčí působí uchovávané představy a předsudky, které interpretují, naplňují a následně výrazně směřují tékání naší pozornosti a naše vidění samotné. Dále přistoupíme ke zjištění, jak se omezená sdělení u jednotlivce a formovaná do vzorců stereotypů identifikují s jeho vlastními zájmy, tak jak je cítí a vnímá. V následujících sekcích prozkoumáme, jak názory krystalizují v to, čemu říkáme veřejné mínění, a jak se formuje národní vůle, skupinová mysl, společenský záměr či jakkoli to chcete pojmenovat.

Prvních pět částí tvoří popisnou sekci knihy. Po ní následuje analýza tradiční demokratické teorie veřejného mínění. Základním argumentem je tvrzení, že demokracie ve své původní formě nikdy nemusela čelit problému, který vzniká tím, že představy, jež lidé mají, neodpovídají automaticky vnějšímu světu. A potom, protože demokratická teorie je pod palbou kritiky socialistických myslitelů, následuje zkoumání nejpokročilejší a nejdůslednější kritiky demokratické teorie, jak ji podali představitelé anglického cechovního socialismu. Mým záměrem je zjistit, zda tito reformátoři berou v potaz hlavní problémy veřejného mínění. Soudím, že je ignorují stejně důsledně, jako to činili původní demokraté, protože také

socialističtí reformátoři předpokládají, navíc v mnohem složitější civilizaci, že lidem je nějakým záhadným způsobem vlastní poznání světa, který je mimo jejich dosah.

Rovněž tvrdím, že zastupitelská vláda, ať už v tom, co se obvykle označuje za politiku, nebo v průmyslu, nemůže úspěšně fungovat, a to bez ohledu na voličskou základnu, pokud vedle ní nebude existovat nezávislá, odborná organizace, jež by lidem, kteří rozhodují, zajistila srozumitelnost neviditelných faktů. Snažím se proto dokázat, že pokud vážně chceme přijmout princip osobního zastoupení, musíme jej doplnit reprezentací neviditelných faktů. To by samo o sobě umožnilo uspokojivou decentralizaci a dovolilo nám zbavit se nepřijatelné a nefunkční falešné představy, že každý z nás si musí udělat kvalifikovaný názor na všechny veřejné záležitosti. Namítá se, že problém tisku je tak zmatečný, protože jak jeho kritikové, tak i obhájci očekávají, že právě tisk naplní tuto falešnou představu a že doplní vše, co teorie demokracie nepředvíдалa. Čtenáři ostatně očekávají, že tisk takový zázrak předvede, aniž by je to něco stálo nebo se museli namáhat. Demokraté pohlízejí na tisk jako na univerzální lék svých vlastních nedostatků, přestože analýza povahy novin a ekonomické základny žurnalistiky zjevně ukazuje, že noviny nezbytně a nevyhnutelně odrážejí, a tudíž ve větší či menší míře prohlubují vadnou organizaci veřejného mínění. Pokud mají být veřejně sdílené názory zdravé, nemůže si je podle mého úsudku organizovat tisk jako dnes, ale je nutné je pro něj zorganizovat. Podobná organizace je podle mého názoru úkolem politické vědy, jež si vydobyla svou odpovídající pozici při formulaci rozhodnutí, která ještě nebyla učiněna, místo aby byla obhájcem, kritikem nebo informátorem rozhodnutí, jež už byla přijata. Snažím se naznačit, že rozpaky vlády i průmyslu se vzájemně kombinují a nabízejí tak politické vědě obrovskou příležitost posílit se a sloužit veřejnosti. Samozřejmě také doufám, že tyto stránky pomohou několika lidem lépe rozpoznat tuto příležitost, a tudíž ji zároveň vědomě využít.

ČÁST II

Přístup k vnějšimu světu

Kapitola 2

Cenzura a soukromí

1

Představa generála, který v nejhroznější hodině jedné z největších bitev historie předsedá redakční poradě, vypadá spíše jako scénka z operety *Čokoládový brdina* než jako epizoda z reálného života. Přesto máme svědectví z první ruky od důstojníka, který editoval francouzská válečná komuniké, že podobné redakční porady byly pravidelnou součástí vedení války. V nejhrošších momentech bitvy u Verdunu se generál Joffre scházel se svým štábem a společně s ním se handrkovalo o podstatná či přídavná jména a slovesa, jež měla být otištěna následující ráno v novinách.

„Večerní komuniké z 23. (února 1916),“ vypráví de Pierrefeu,¹⁵ „se editovalo v dramatické atmosféře. M. Berthelot z úřadu předsedy vlády telefonoval na příkaz premiéra a žádal, aby generál Pellé přitvrdil zprávu a zvýraznil rozsah nepřátelského útoku. Bylo nezbytné připravit veřejnost na nejhorší pro případ, že by bitva skončila katastrofou. Tato obava jasně ukazovala, že ani generální štáb, ani ministr obrany si nebyli výsledkem bitvy jistí. Zatímco M. Berthelot mluvil, generál Pellé si dělal poznámky. Předal mi papír, na nějž zapsal přání vlády, společně s denním rozkazem generála von Deimlinga, který se našel u několika zajatců. Generál von Deimling ve svém rozkazu prohlašoval, že nadcházející útok je součástí vrcholné ofenzivy, jež má zajistit mír. Při šikovném využití to mělo ukázat, že Německo je připraveno vyvinout obrovské

a dosud nevídané úsilí, od kterého si slibuje ukončení války. Skrytou logikou společného komuniké bylo, že nikdo nemá být zaskočen naším ústupem. Když jsem o půl hodiny později přišel dolů se svým rukopisem, našel jsem v pracovně plukovníka Claudela, který byl služebně mimo, celou generalitu: generála Janina, plukovníka Duponta, podplukovníka Renouarda. Z obavy, že se mi nepodaří dosáhnout žádoucího účinku, generál Pellé sepsal svůj vlastní návrh komuniké. Přečetl jsem svou verzi a ostatním se zdála příliš zdrženlivá. Verze generála Pellého jim naopak připadala zbytečně alarmující. Záměrně jsem vynechal denní rozkaz generála von Deimlinga. Uvést jej v komuniké by znamenalo *porušit formuli, na niž byla veřejnost zvyklá*, a dát zprávě úzkostné vyznění. Vypadalo by to, že říkáme: Jak si vůbec můžete myslet, že dokážeme vzdorovat? Byl důvod k obavám, že by se veřejnost touto změnou tónu mohla vyděsit a podlehnout dojmu, že vše je ztraceno. Vysvětlil jsem své důvody a navrhl, aby Deimlingův text byl předán novinám formou samostatné zprávy.“

„Protože se názory na formulaci různily, generál Pellé se rozhodl, že požádá generála de Castlenau, aby přišel a udělal konečné rozhodnutí. Generál dorazil s úsměvem, v klidu a dobře naladěm. Lehce okomentoval tento nový druh literární válečné porady a prohlédl si texty. Vybral si ten jednodušší, dal větší důraz na první větu, přidal slova „jak se očekávalo“, která měla uklidňující účinek, a byl jednoznačně proti vložení denního rozkazu von Deimlinga. Souhlasil však s tím, aby se rozkaz předal novinám jako zvláštní zpráva...“ Generál Joffre toho večera pečlivě pročetl komuniké a odsouhlasil je.

Během několika hodin se necelé tři stovky slov komuniké četly po celém světě. V myslí lidí měly vykreslit představu dění na svazích u Verdunu a výsledný obraz měl buď povzbudit jejich odvahu, nebo je uvrhnout do beznaděje. Hokynáři v Brestu, sedlákovi v Lorraine, poslanci v Palais Bourbon, šéfredaktorovi v Amsterdamu nebo v Minneapolisu měla tato slova dodat naději

¹⁵ De Pierrefeu: *G. Q. G.*, s. 126–129.

a současně je připravit na možnou prohru, aniž by vyvolala paniku. Měla tedy sdělit, že ztráta území nebude pro francouzské velení překvapením. Francouzský generální štáb fakticky nebyl na německou ofenzivu připraven. Nedal vykopat záložní zákopy, nenechal postavit náhradní komunikace, chyběl ostnatý drát. Přiznání těchto faktů by však mohlo v mysli civilistů vyvolat představy, jež se snadno mohly zvrhnout v katastrofu. Francouzské vrchní velení mohlo být rozčarované, ale bylo odhodlané se vzchopit. Znejistělé veřejnosti doma i v zahraničí však chybělo cílevědomé soustředění na jediný cíl, které vyznačuje profesionály. Kdyby se veřejnosti řekla celá pravda, snadno by se mohlo stát, že ve směsici rozporných názorů na schopnosti důstojníků veřejnost ztratí přehled o vedení války. Úřady proto podaly pouze určitá fakta a navíc způsobem, jenž veřejnost spíše uklidňoval, než aby sdělily vše, co věděli generálové, a nechaly lidi jednat na základě celé pravdy.

V tomto případě důstojníci a úředníci, kteří aranžovali pseudo-prostředí, věděli, jaké je skutečné prostředí. O několik dnů později však došlo k události, při níž francouzský generální štáb pravdu neznal. Němci oznámili,¹⁶ že předchozího dne vzali útokem Fort de Douaumont. Ve francouzském velitelství v Chantilly této zprávě nikdo nerozuměl, protože ráno 25. a po nasazení dvacátého armádního sboru se průběh bitvy obrátil ve prospěch Francouzů. Zprávy z fronty vůbec nezmiňovaly Douaumont. Další šetření ukázalo, že německá zpráva byla pravdivá, přestože nikdo dosud neměl zdání, jak byla pevnost dobита. Mezitím bylo do světa rozesláno německé komuniké a Francouzi na ně museli reagovat. Štáb tedy vysvětloval: „Při úplném nedostatku zpráv, které v Chantilly máme o způsobu, jakým k útoku došlo, jsme ve večerním komuniké z 26. načrtli schéma, které je s pravděpodobností tisíc ku jedné správné.“

16 O 26. únoru 1916, de Pierrefeu: G. Q. G.

Komuniké o údajné bitvě znělo:

„V okolí Fort de Douaumont, předsunuté pozice staré obranné organizace Verdunu, probíhají rozhořčené boje. Po několika neúspěšných útocích, při nichž nepřítel utrpěl těžké ztráty, byly pozice zaujate nepřitelem dnešního rána znovu získány a překročeny našimi jednotkami, které nepřítel nedokázal zatlačit zpět.“¹⁷

Informace o tom, co se skutečně stalo, se na francouzské a německé straně lišily. Při výměně jednotek na frontě se ve zmatku rozkazů nějak zapomnělo na pozici pevnosti Douaumont. V pevnosti zůstal pouze velitel baterie a pár mužů. Několik německých vojáků si všimlo, že vrata pevnosti jsou otevřená. Pronikli dovnitř a celý francouzský oddíl zajali. O chvíli později Francouzi se zděšením zjistili, že jsou pod palbou z pevnosti. K žádné bitvě o Douaumont však nikdy nedošlo a nebyly ani žádné ztráty. Francouzské jednotky také pevnost nedobily zpět, jak komuniké zjevně tvrdilo. Nesporně byly po obou stranách pevnosti, ale samotná pevnost byla v rukou nepřítel.

Přesto všichni na základě komuniké věřili, že pevnost byla napůl obklíčena. Komuniké to sice explicitně netvrdilo, ale „tisk jako obvykle udával krok“. Váleční zpravodajové soudili, že se Němci brzy budou muset vzdát. O několik dnů později si ale museli položit otázku, jak je možné, že se posádka pevnosti ještě nevzdala, ačkoli nemá potraviny. „Prostřednictvím tiskového stanu bylo nutné požádat tisk, aby se tématu obklíčení dále nevěnoval.“¹⁸

17 Jde o můj vlastní překlad. Anglický překlad z Londýna, uveřejněný v *The New York Times* 27. února, je následující: „Londýn, 26. února (1916) Divoký boj pokračoval kolem pevnosti de Douaumont, což je předsunutá část obranné organizace pevnosti Verdun. Pozice obsazená dnes ráno silami nepřítel po několika neúspěšných útocích, které ho stály mimořádně těžké ztráty (*), byla znovu dobyta a obsazena našimi vojsky. Přes veškeré úsilí se nepříteli nepodařilo naše síly zatlačit zpět.“ (*) Francouzský text říká *perles très élevées*. Anglický překlad tedy přehání ve srovnání s původním textem.

18 De Pierrefeu, cit. d., s. 134–135.

2

Editor francouzských komuniké dále vypráví, že úměrně tomu, jak se bitva protahovala, se společně se svými kolegy rozhodl neutralizovat tvrdošijnost Němců neustálými poukazy na jejich obrovské ztráty. Je nutné připomenout, že v této době a přinejmenším až do pokročilého roku 1917 převažovalo na straně Spojenců ortodoxní přesvědčení, že válku rozhodne „opotřebení“. Nikdo nevěřil na pohyblivou válku. Trvalo se na tom, že strategie ani diplomacie nemají cenu, a jde prostě jen o to zabít co nejvíce Němců. Veřejnost více či méně uvěřila tomuto dogmatu, ale s ohledem na působivé německé úspěchy bylo třeba tuto tezi neustále připomínat.

„Nebylo téměř dne, aby válečná komuniké s určitým zdáním oprávněnosti nepřipisovala Němcům těžké, či extrémně těžké ztráty, neuváděla krvavé oběti, hromady mrtvých, hekatomby mrtvých. Podobně i rozhlas neustále používal statistické údaje informační kanceláře u Verdunu, jejíž představený, major Cointet, vynalezl metodu vyčíslení německých ztrát, která zjevně poskytovala báječné výsledky. Každé dva týdny údaje rostly zhruba o 100 tisíc. Těch 300 tisíc, 400 tisíc, 500 tisíc padlých, rozdělovaných do denních, týdenních a měsíčních ztrát a opakovaných všemi možnými způsoby, mělo pozoruhodný efekt. Naše komuniké se poněkud odlišovala: ‚Podle zpráv získaných od zajatců byly německé ztráty v průběhu útoku značné‘ ... ‚nepřítel vyčerpaný svými ztrátami neobnovil útok...‘ Od některých přepjatých frází se později ustoupilo, protože se opakovaly každým dnem: ‚Pod naší těžkou dělostřeleckou a kulometnou palbou...‘, ‚skosení naší dělostřeleckou a kulometnou palbou...‘ Nepřetržitě opakování těchto formulací dělalo dojem na neutrály i na samotné Němce a pomáhalo vytvářet krvavé pozadí, navzdory všem dementi německé rozhlasové stanice v Nauenu, jež se marně snažila čelit negativním důsledkům tohoto neustálého tlaku.“¹⁹

Teze, kterou francouzské velení chtělo svými zprávami prosadit u veřejnosti, byla formulována v instrukci pro činnost cenzorů:

„Tato ofenziva poutá aktivní síly nepřítele, jemuž docházejí lidské zdroje. Zjistili jsme, že na frontě je již ročník odvedený v roce 1916. Zůstává tedy už jen ročník 1917, který již je povoláván, a zdroje třetí kategorie (muži přes 45 let a rekonvalescenti). Až se během několika týdnů německé síly tímto úsilím vyčerpají, zjistí, že stojí tvář v tvář všem silám koalice (deset milionů proti sedmi).“²⁰

Podle pana de Pierrefeuva přestoupilo na tuto víru samo francouzské velení. „Podivná duševní úchylka vedla k tomu, že se hledělo jen na opotřebení nepřítele, zatímco se mohlo zdát, že naše armády ztráty nemají. Takový názor sdílel generál Nivelle a výsledky jsme viděli v roce 1917.“

Naučili jsme se říkat tomu propaganda. Skupina lidí, kteří mohou veřejnosti zabránit v nezávislém přístupu k událostem, upravuje zprávy tak, aby vyhovovaly jejich cílům. Skutečnost, že jejich cíl byl v tomto případě vlastenecký, na tomto neřádu nic neměnila. Užívali svoji moc, aby spojeneckou veřejnost donutili vidět situaci podle jejich přání. Číslo o ztrátách šířená do světa majorem Cointetem patří do stejné kategorie. Měla vést k závěru, že strategie opotřebení se vyvíjí ve prospěch Francie. Tento závěr se však neužíval jako argument. Téměř automaticky vyplýval z vytvořené představy nekonečného počtu Němců zmasakrovaných na svazích Verdunu. Tím, že se zaměřil na zabití Němce a opomíjel zmínku o padlých Francouzích, vytvořil velmi specifický pohled na bitvu. Jeho smyslem bylo neutralizovat účinek německých teritoriálních zisků a dojem německé síly, vyvolaný úpornou ofenzivou. Byl to současně pohled, který se snažil donutit veřejnost, aby se smířila

19 Cit. d., s. 138–139.

20 Cit. d., s. 147.

s demoralizující defenzivní strategií vnučenou spojeneckým armádám. Veřejnost, zvyklá na obraz války vedené velkými strategickými tahy, útoky na křídla, obcházením z boku, obklíčením nepřítele a návazně dramatickou kapitulací, měla postupně zapomenout na svoji představu a přijmout děsivou myšlenku, že válka se dá vyhrát ničením životů. Pomocí kontroly všech zpráv z fronty podsunul generální štáb veřejnosti obraz, který byl v souladu s jeho strategií.

Generální štáb armády v poli je tak v pozici, z níž může rozsáhle kontrolovat, co se veřejnost dozvídá. Kontroluje výběr válečných zpravodajů a jejich pohyb na frontě. Čte a cenzuruje jejich depeše z fronty a má pod kontrolou telegrafní spojení. Vláda v zádech armády prohlubuje tuto kontrolu dohledem nad poštou, odesílanými telegramy, pasovou agendou, celníci a blokadami. Rozšiřuje své legální pravomoci nad vydavateli, veřejným shromažďováním a posiluje svou tajnou službu. V případě armády však kontrola zdaleka není dokonalá. Stále zde jsou komuniké nepřítele, která v době rozhlasu není možné utajit před neutrálními státy. V první řadě však armáda musí počítat s vyprávěním vojáků, jež proniká z fronty na etapy a do zázemí, když se vojáci dostanou na dovolenou.²¹ Armáda je nemotorná instituce. Proto je také námořní a diplomatická cenzura téměř vždy dokonalejší. Méně lidí ví, co se děje, a na jejich jednání je vždy snadnější dohled.

3

Propaganda v přísném smyslu tohoto slova není možná bez nějaké formy cenzury. Aby vůbec bylo možné vést propagandu, je nutné postavit mezi veřejnost a události nějakou bariéru. Přístup

21 Týdny před americkým útokem u St. Mihiel a v Meuse-Argonne byla přísně utajovaná informace ve Francii veřejným tajemstvím.

ke skutečnému prostředí musí být omezený, dříve než je možné vytvořit pseudoprostředí pokládané za moudré nebo žádoucí. Zatímco lidé s přímým přístupem k informacím mohou dezinterpretovat, co viděli, nikdo další nemůže jejich dezinterpretaci odhalit, pokud nemůže určit, kam a na co se měli dívat. Vojenská cenzura je nejjednodušší, i když zdaleka ne nejdůležitější formou bariéry, protože se o ní ví, do určité míry se s ní počítá a je možné ji korigovat.

V různých dobách a ve vztahu k různým tématům někteří lidé zavádějí a jiní přijímají určitý standard utajování. Dochází přitom k postupnému stírání hranic mezi utajením skutečností, jejichž odhalení se, jak říkáme, „neshoduje s veřejným zájmem“, a utajováním věcí, které už nepokládáme za veřejnou záležitost. Vymezení pojmu osobních záležitostí je velmi volné. Například výše majetku se považuje za soukromou věc a (americký) zákon o dani z příjmu se ze všech sil snaží zachovat v této záležitosti diskretnost. Naproti tomu prodej pozemku není soukromou věcí, ale může jí být prodejní cena. Stálé platy jsou soukromější záležitostí než mzdy a příjmy jsou více soukromé než dědictví. Hodnocení osobní úvěrové důvěryhodnosti se málokdy dává do oběhu. Zisky velkých korporací jsou veřejnější než zisky malých firem.

Určité typy rozhovorů, například mezi manželi, právníkem a jeho klientem, mezi lékařem a jeho pacientem, zpovědníkem a kajícím jsou privilegované. Jednání správních rad jsou obecně soukromá, stejně jako řada politických konferencí. Většina z toho, co se projednává na schůzích vlády, co sdělují vyslanci ministrové zahraničí nebo co se řekne v osobních rozhovorech či u oběda, je soukromá. Mnoho lidí považuje za soukromou věc smlouvu mezi zaměstnavatelem a zaměstnancem. Záležitosti všech korporací byly kdysi považovány za tak soukromou věc, jako je dnes náboženské přesvědčení jednotlivce. Naopak byly doby, kdy náboženská příslušnost se považovala za tak veřejnou záležitost, jako je v současnosti barva očí. Naproti tomu infekční onemocnění byla kdysi

tak soukromou věcí, jako je nyní osobní zažívání. Dějiny pojmu soukromí by byly velmi zábavným příběhem. Někdy se tyto pojmy dostávají do prudkých střetů, jako když bolševici zveřejnili tajné smlouvy, nebo když se pan Hughes pustil do zkoumání životních pojišťoven, nebo když se něčí skandál přelije ze společenské rubriky místního plátku na první strany Hearstových novin.

Ať už však jsou důvody pro soukromí dobré či špatné, nic to nemění na existenci bariér. Na všech místech oblasti tzv. veřejných záležitostí se trvá na zachování soukromí. Je proto často velice ilustrativní zeptat se sami sebe, odkud tedy bereme skutečnosti, podle nichž si formujeme vlastní názory. Kdo z nás skutečně viděl, slyšel, cítil, počítal nebo pojmenovával věci, na něž máme určitý názor? Víme to od někoho, kdo nám to řekl, od někoho, kdo to řekl našemu informátorovi, nebo od ještě vzdálenějšího zdroje? A kolik toho směl vidět? Když nám říká, že Francie si myslí to či ono, jakou část Francie sledoval? A jak to mohl pozorovat? Kde byl, když dělal svá pozorování? S jakými Francouzi měl dovoleno mluvit, jaké noviny četl a odkud se tyto noviny dozvěděly to, o čem píše? Můžete si položit všechny tyto otázky, ale jen málokdy dostanete odpověď. Připomenou vám však vzdálenost, která tak často dělí vaše veřejné názory od událostí, jichž se týkají. A taková připomínka je sama o sobě obranou.

Kapitola 3

Kontakt a příležitost

1

Zatímco cenzura a utajování podchycují značnou část informace u jejího zdroje, mnohem větší počet skutečností se k celé veřejnosti nikdy vůbec nedostane, nebo jen velmi pomalu, protože oběh myšlenek je výrazně omezen.

Hrubý odhad úsilí, které je nutné, aby se informace dostala ke „každému“, nám může poskytnout přehled vládní propagandy během (první světové) války. Připomeňme si, že válka byla v proudu již dva a půl roku, než do ní Amerika vstoupila, a za tu dobu byly rozeslány miliony a miliony potíštěných stran a proneslo se nespočet projevů. Poslechněme si, co říká George Creel ve zprávě o svém boji „o mysl lidí a dobytí jejich přesvědčení“, vedeném s cílem doručit „evangelium amerikanismu do všech částí světa“.²²

Creel musel vytvořit organizaci zahrnující zpravodajské oddělení – *Division of News*, jež podle jeho vlastních slov vydala na šest tisíc tiskových zpráv, naverbovala 75 tisíc agitátorů, kteří pronesli přinejmenším 755 190 čtyřminutových proslovů, v souhrnu k více než 300 milionů lidí. Skauti doručili komentované výtisky provolání prezidenta Wilsona do všech domácností v Americe. Čtrnáctideníky zpravodajského oddělení se pravidelně doručovaly 600 tisíců učitelů. *Division of News* obstarala 200 tisíc diapositivů pro přednášky doprovázené obrazy, nechala zpracovat 14 038 návrhů na plakáty, visačky do oken, reklamu v tisku, na karikatury,

²² George Creel: *How We Advertised America*.

medaile a odznaky. Jako distribuční kanály se využívaly hospodářské komory, církve, dobrovolná bratrská sdružení a školy. A úsilí George Creela, které jsem ještě zdaleka nedocenil, zahrnovalo i obrovskou organizaci W. G. McAdooa, zaměřenou na upisování půjček svobody, nemluvě o Hooverově dalekosáhlé propagandě pro potraviny, kampaních Červeného kříže, YMCA, Armády spásy, Kolumbových rytířů či Židovského ústředí veřejného blaha. K tomu je nutné přičíst nezávislé činnosti vlasteneckých organizací, jako byla Liga pro zachování míru, Liga svobodných národů, Liga národní bezpečnosti a působení informačních kanceláří spojených států a utiskovaných národů.

Jde pravděpodobně o dosud nejrozsáhlejší a nejintenzivnější úsilí, jak doručit poměrně uniformní soubor myšlenek všem příslušníkům národa. Dřívější snahy o šíření víry působily pomaleji, možná snad spolehlivěji, ale nikdy tak široce. Jestliže však jsou nutná tak extrémní opatření, aby byli v krizové době osloveni všichni, jak otevřené jsou běžnější kanály informace? Vláda usilovala o vytvoření něčeho, co bychom snad mohli nazvat unifikovaným veřejným míněním celé Ameriky. Jsem přesvědčen, že po dobu trvání války se jí to dařilo. Vezměte nicméně v úvahu, kolik zarputilé dřiny, komplikovaného úsilí, peněz a personálu to vyžadovalo. Nic podobného se v mírových dobách nenajde a důsledkem jsou rozsáhlé skupiny lidí, ghetta, enklávy a třídy, které jen nejasně tuší, co se děje.

Tito lidé žijí v zaběhaných kolejkách, jsou uzavřeni do svých vlastních starostí, potkávají pouze málo lidí, kteří nejsou jako oni sami a velmi málo čtou. Cestování, obchod, pošta, telegraf, rádio, železnice, dálnice, lodní doprava, automobily a u nastupující generace i letadla mají samozřejmě obrovský vliv na šíření idejí. Všechny tyto vlivy mají složitě zprostředkovaný dopad na nabídku a kvalitu informací a mínění a každý z nich je ovlivněn technickými, ekonomickými a politickými podmínkami. Oběh myšlenek je ovlivněn pokaždé, když vlády uvolní pasové procedury nebo celní omezení, když se otevře nová železniční trať či přístav, zřídí se nová

lodní linka, když se zvýší nebo sníží sazby, pošta se začne doručovat rychleji či pomaleji, přestane se cenzurovat telegrafní spojení a sníží se jeho cena, když se postaví, rozšíří nebo vylepší dálnice. Tarifní sazebníky a dotace mají vliv na směřování komerčních podniků, a tudíž na povahu vztahů mezi lidmi. A tak se snadno stane, jako například v massachusettském Salemu, že změna ve způsobu stavby lodí zredukuje celé město z centra, v němž se sbíhaly mezinárodní vlivy, na tiché provinční městečko. Všechny bezprostřední dopady zrychlení dopravy nemusí nezbytně být k dobru. Stěží bychom například tvrdili, že železniční síť ve Francii, která se výrazně soustřeďuje na Paříž, byla pro Francouze požehnáním.

Je nepochybně pravda, že problémy spojené s prostředky komunikace mají mimořádnou důležitost. Jedním z nejkonstruktivnějších rysů programu Společnosti národů je studie věnovaná železniční přepravě a přístupu k moři. Monopolizace telegrafních kabelů,²³ přístavů, skladů pohonných hmot, horských průsmyků, vodních kanálů, říčních tras, terminálů či tržišť znamená mnohem více než jen příležitost pro skupinu podnikatelů, jak se obohatit, nebo pro vlády, jak zvýšit svou prestiž. Představuje překážku výměny informací a názorů. Monopol však není jedinou bariérou. Ještě důležitější jsou ceny a dostatečná nabídka, protože pokud jsou náklady na cestování a obchodování přemrštěné nebo poptávka po kapacitách převyšuje nabídku, překážky se uplatňují i bez monopolu.

2

Výše příjmů, kterými lidé disponují, má značný dopad na jejich přístup ke světu za jejich humny. S dostatkem peněz lze překonat téměř každou hmotnou překážku komunikace. Je možné cestovat, kupovat si knihy a noviny, dobrat se téměř všech známých skutečností

²³ Proto bylo moudré brát ostrov Yap vážně.

ve světě. Příjem jednotlivce a příjem komunity určují rozsah možné komunikace. Současně však představy lidí určují, za co se jejich příjem vydá, což má zpětně dlouhodobý dopad na výši jejich příjmu. Rovněž v tomto ohledu existují omezení, která nejsou o nic méně reálná jen proto, že si je lidé ukládají sami a z vlastní slabosti.

Existuje skupina nezávislých lidí, kteří tráví většinu volného času a utrácejí většinu svých peněz prohlížením a nákupem automobilů, věnují se whistu, bridgi a klábosení o filmech či literárních škvárech, mluví vždy se stejnými lidmi a s nepatrnými obměnami na stále stejná, stará témata. Skutečně se nedá říci, že by trpěli cenzurou, utajováním, nedostupnou cenou nebo obtížemi komunikace. Trpí anémií, nedostatkem zájmu a zvědavosti. Jejich problémem není dostupnost vnějšího světa. K prozkoumání se jim nabízejí široké oblasti zájmů, ale chybí jim zájem do nich vstoupit.

Tito lidé se pohybují jako na krátkém vodítku, uvnitř pevně stanoveného okruhu známých a podle zákonů a evangelia svého společenského postavení. Mezi muži snad rozpětí konverzačních témat v zaměstnání, klubu či kuřáckém voze přesahuje společenský okruh, k němuž muži patří. U žen se však náměty konverzace často překrývají s jejich společenským postavením. Právě ve společenské skupině se tříbí, schvalují nebo odmítají myšlenky odvozené z četby, přednášek či konverzací. Tady se také v každé z jednotlivých fází diskuse s konečnou platností rozhoduje, jaké autority a zdroje informací jsou pro nás přijatelné, nebo nepřijatelné.

Náš společenský okruh pozůstává z lidí, které máme na mysli, když se řekne „co by si o nás pomysleli“; jde tedy o osoby, na jejichž uznání nám osobně nejvíce záleží. Ve velkých městech a mezi muži a ženami s rozsáhlými zájmy a příležitostmi pohybovat se ve společnosti není definice společenských okruhů tak strnulá. Ale dokonce i ve velkých městech jsou čtvrti a vesnická ohniska obsahující společenské okruhy, jež si vystačí samy. V menších komunitách může během dne docházet k volnějším soužitím. Jen málo lidí je však na rozpacích, k jakým společenským kruhům patří nebo nepatří.

Rozlišujícím znakem společenského postavení je obvykle předpoklad, že se děti mezi sebou mohou ženit či vdávat. Sňatek nerovného páru zahrnuje přinejmenším pochybnosti, zda je možné zasnoubení odsouhlasit. Každá společenská vrstva má poměrně jasnou představu o své relativní pozici v hierarchii společenského uspořádání. Styky mezi společenskými vrstvami na stejné úrovni jsou snadné. Jednotlivci jsou rychle přijímáni, pohostinnost je běžná a nevyvolává rozpaky. Ve vzájemném kontaktu mezi „vyššími“ a „nižšími“ skupinami je ale vždy vzájemné váhání, náznak neklidu a vědomí o rozdílnosti. Samozřejmě, ve společnosti, jako jsou Spojené státy, se jednotlivci pohybují mezi společenskými skupinami poněkud volněji, zejména pokud se neuplatňují rasové překážky a ekonomické postavení se rychle mění.

Ekonomická pozice se však neměří jen výší příjmu. Přinejmenším v první generaci nerozhoduje o určení sociálního postavení příjem, ale povaha práce a může trvat dvě nebo tři generace, než se tento ukazatel z rodinné tradice vytratí. Bankovníctví, právu, medicíně, veřejné službě, žurnalistice, církvi, velkoobchodu či výrobě se připisuje vyšší společenská hodnota než prodeji, dohledu, kvalifikované technické práci, ošetřovatelství, výuce na školách nebo maloobchodu, které jsou zase hodnoceny jinak než řemesla, jako je instalatérství, krejčovství, práce šoféra nebo stenotypisty, a také tato povolání mají jinou společenskou hodnotu než práce sluhy, komorné, promítače v kině či strojvedoucího. Finanční výnos se nemusí nutně překrývat s těmito stupni hodnocení.

3

Ať už však jsou měřítko společenské přijatelnosti jakákoli, zformovaná společenská vrstva není pouhou ekonomickou třídou, ale něčím, co spíše připomíná biologický klan. Příslušnost k vrstvě se úzce propojuje s láskou, manželstvím a dětmi nebo přesněji řečeno, s příslušnými postoji a touhami. Ve společenském postavení

se tedy názory prolínají s kánony rodinné tradice, váženosti, ko-
rektnosti, důstojnosti, vkusu a formy, které vytvářejí společenský
autoportrét vrstvy a důsledně se vštěpují dětem. V tomto obrazu
je mlčky vyhrazen velký prostor autorizované verzi toho, co každá
společenská vrstva vnitřně přijímá jako společenské postavení dru-
hých. Neomalenější členové nadřazené skupiny si náležitou úctu
navenek vynucují. Další sice vědí o neviditelné existenci nároku na
takovou úctu, ale decentně a citlivě o něm mlčí. Když se však toto
vědomí dostane na povrch, například v manželství, v době války
či sociálních nepokojů, splétá se do velkého svazku dispozic, jež
Trotter²⁴ klasifikoval obecným termínem instinkt tlupy.

Uvnitř každého společenského útvaru jsou augurové jako van
der Luydenovi nebo paní Manson Mingottová z románu Edith
Whartonové *Věk nevinnosti*, kteří jsou uznávanými strážci a vykla-
dači společenských vzorců. Říká se, že je z vás „někdo“, teprve až
dostanete pozvání od van der Luydenových. Jejich povolání k této
funkci je znakem úspěchu a společenského statusu. Přijetí do univer-
zitních spolků s jejich pečlivě odstupňovanými a obecně akceptova-
nými hodnotami určuje, kdo je kdo na univerzitě. Jedinci, kteří za-
stávají ve společnosti vůdčí pozici a nesou břímě nejvyšší eugenické
odpovědnosti, jsou mimořádně citliví. Musí nejen pozorně sledovat,
co posiluje integritu jejich vrstvy, ale musí také kultivovat zvláštní
talent, který jim umožňuje dozvídat se, co dělají ostatní společenské
skupiny. Fungují jako svého druhu ministři zahraničí. Tam, kde vět-
šina příslušníků společenské vrstvy spokojeně existuje uvnitř svého
společenského okruhu a prakticky jej považuje za celý svět, vůdcové
společnosti musí kombinovat důvěrnou znalost anatomie své vlastní
vrstvy s trvalým citem pro její místo ve společenské hierarchii.

Vůdcové společnosti ve skutečnosti drží společenskou hierar-
chii pohromadě. Na kterékoli její úrovni existuje cosi, co bychom
téměř mohli nazvat společenskou vrstvou vůdců společnosti. Ve

vertikálním směru však spojují společnost, pokud je vůbec vázána
pomocí sociálních kontaktů, výjimeční a poněkud podezřelí lidé typu
Julia Beauforta nebo Ellen Olenské z románu *Věk nevinnosti*, kteří
se pohybují mezi společenskými vrstvami. Vytvářejí se tak osobní
kanály z jedné vrstvy do druhé a jejich pomocí fungují zákony nápo-
doby, jak o nich hovoří Tarde. Velké části populace ale podobnými
kanály nedisponují. Musí si vystačit s patentovanými zprávami ze
společnosti a filmovými záběry horních vrstev. Mohou si sice téměř
nepozorovaně vyvinout svou vlastní společenskou hierarchii, jako
tomu je v případě černochoů nebo „přistěhovalců“, ale mezi asimi-
lovanou masou, která vždy považuje sebe sama za „národ“, existuje
přes všechno velké oddělení společenských vrstev množství osob-
ních kontaktů, jejichž prostřednictvím dochází k výměně standardů.

Některé z těchto společenských vrstev mají takové postavení, že
se z nich slovy profesora Rosse stávají „radiální body konvencí“.²⁵
Takže společensky podrázené vrstvy budou nejspíš napodobovat
nadřazené vrstvy, podřízení budou kopírovat držitele moci, chudí
budou napodobovat bohaté a venkov se bude chtít přiblížit městu.
Napodobování však nekončí na hranicích. Mocné, společensky
nadřazené, úspěšné, bohaté a městské vrstvy jsou v zásadě sou-
středěny na západní polokouli, mají mezinárodní povahu a jejich
centrem je v mnoha ohledech Londýn. Mezi své příslušníky počít-
tají nejvlivnější lidi světa. Patří sem členové diplomatických kruhů
a zástupci vysokých financí, vyšší kruhy armády, námořnictva, ně-
kolik vysokých církevních hodnostářů, pár majitelů velkých novin,
jejich matky, ženy a dcery, jež trímají žezlo pozvánek do společnosti.
Jde současně o velký konverzační kroužek a skutečnou společen-
skou vrstvu. A význam této vrstvy vyplývá ze skutečnosti, že se v ní
fakticky ztrácí rozlišení mezi veřejnými a soukromými záležitostmi.
Soukromé záležitosti této skupiny jsou veřejnou věcí a veřejné věci
jsou jejich soukromými a často rodinnými záležitostmi. Porody

²⁴ Wilfred Trotter: *Instincts of the Herd in Peace and War*.

²⁵ Edward A. Ross, *Social Psychology*, kap. 9–11.

manželky ministerského předsedy Margot Asquithové, stejně jako porody v královské rodině patří slovy filozofa do téměř stejného diskurzního prostoru jako celní zákon či debata v parlamentu.

Existují rozsáhlé oblasti vládní agendy, o které se tato společenská vrstva nezajímá a alespoň v Americe získává jen střídavě kontrolu nad národní vládou. Její vliv v oblasti zahraniční politiky je však vždy velmi silný a v době války její prestiž mimořádně roste. Je to přirozené, protože tito kosmopolité mají styky s vnějším světem, jež většině lidí chybějí. Členové této vrstvy společně obědvají v hlavních městech a jejich smysl pro národní hrdost není pouhou abstrakcí – je konkrétní zkušeností s chováním jejich přátel, zda na ně shlíželi svrchu, nebo je uznávali. Doktoru Kennicottovi z Gopher Prairie v románu Sinclaire Lewise skutečně málo záleží na tom, co si myslí Winston, a mnohem víc se stará, co si myslí Ezra Stowbody. Naopak, paní Mingottové, jejíž dcera je vdaná za hraběte ze Swithinu, na Winstonovi velmi záleží, přinejmenším když je na návštěvě u své dcery nebo když hostí Winstona ve svém domě. Jak doktor Kennicott, tak paní Mingottová jsou společensky citliví, ale paní Mingottová je citlivá na společenskou vrstvu, jež vládne světu, zatímco společenský okruh doktora Kennicotta zahrnuje pouze Gopher Prairie. V záležitostech, které ovlivňují širší vztahy ve velkém světě, se však často ukazuje, že názory doktora Kennicotta, jež sám pokládá za čistě své vlastní, ve skutečnosti prosáklly do Gopher Prairie z vysoké společnosti a cestou je provinční společenské kruhy jen pozměnily.

4

Součástí našeho zkoumání není pokus o vysvětlení tkáně společnosti. Musíme si pouze připomenout, jak velkou roli společenské vrstvy hrají v našem duševním kontaktu se světem a jak dalece mají sklon určovat, co je přijatelné, a rozhodovat, jak máme věci

posuzovat. Záležitosti, které jsou v její vlastní kompetenci, si každá společenská skupina rozhoduje sama. Vlastní úsudek je pak formován pomocí vzorců,²⁶ jež jsme dílem zdědili z minulosti a dílem převzali nebo napodobili z dalších společenských útvarů. Nejvyšší společenská vrstva se skládá z lidí, kteří ztělesňují vůdcovství velké společnosti. Na rozdíl od téměř všech dalších společenských vrstev, v nichž se většina vlastních názorů omezuje pouze na místní záležitosti, v nejvyšší společnosti jsou velká rozhodnutí o válce a míru, strategii společnosti a konečném rozdělení politické moci součástí důvěrně známých zkušeností získávaných v okruhu lidí, kteří alespoň potenciálně patří k osobním známým.

Protože pozice a kontakty hrají tak významnou roli při určení, co lze vidět, slyšet, číst a zažít, stejně jako při stanovení, co je dovoleno vidět, slyšet, číst či vědět, není divu, že morální soudy jsou mnohem častější než konstruktivní myšlení. Skutečně účinné myšlení se však musí především vyhýbat soudům, usilovat o nezaujatý pohled, oddělovat dojmy a zachovat si zvědavost a otevřenost. Při historii lidstva, jaká je, vyžaduje politické mínění na úrovni velké společnosti dávku nesobecké vyrovnanosti, jíž je těžké dosáhnout a uchovat si ji. Zabýváme se veřejnými věcmi, ale vězíme až po krk v našich soukromých záležitostech. Na ověřování názorů nemáme dost času ani pozornosti tím spíše, že nás neustále někdo rozptyluje.

26 Srov. část III.

Kapitola 4

Čas a pozornost

1

Pochopitelně je možné pouze velice hrubě odhadnout rozsah pozornosti, kterou lidé každodenně věnují informacím o veřejných záležitostech. Je však pozoruhodné, že tři odhady, jež jsem zkoumal, se poměrně dobře shodují, ačkoli byly provedeny v různém čase, na různých místech a odlišnými postupy.²⁷

Hotchkiss a Franken rozeslali dotazník 1 761 univerzitním studentům a studentkám v New York City. Až na výjimky odpověděli všichni. Scott se dotazoval na čtyři tisíce předních podnikatelů a duševních pracovníků v Chicagu a získal odpovědi od 2 300 z nich; 70–75 % respondentů v obou šetřeních sdělilo, že čtením novin tráví denně asi čtvrt hodiny. Pouhá 4 % dotázaných v Chicagu uváděla kratší dobu než 15 minut, 25 % naopak četlo déle. V newyorském šetření se zhruba 8 % věnovalo čtení novin méně než 15 minut a 17,5 % četlo déle.

Jen málo lidí má přesnou představu, jak dlouho trvá 15 minut, takže uváděná čísla by se neměla brát doslova. Kromě toho podnikatelé, duševní pracovníci i univerzitní studenti mají většinou sklon

27 Delos F. Wilcox: *The American Newspaper: A Study in Social Psychology*. *Annals of the American Academy of Social and Political Science*, červenec 1900, s. 56 (statistické tabulky jsou přetištěny v: James Edward Rogers: *The American Newspaper*). Walter D. Scott: *The Psychology of Advertising*, s. 226–248. Viz též Henry Foster Adams: *Advertising and Its Mental Laws*, kap. 4, 1920. George Burton Hotchkiss, Richard B. Franken: *Newspaper Reading Habits of College Students*. Association of National Advertisers, Inc., 15 East 26th Street, New York City.

k podivnému drobnému předsudku. Neradi by vyvolali dojem, že tráví nad novinami příliš mnoho času, a nedá se vyloučit ani určité podezření, že chtějí ukázat, jak rychle čtou. Vše, co z uvedených údajů můžeme právem vyvozovat, je, že více než tři čtvrtiny dotázaných ve vybraných skupinách poměrně nízko hodnotí pozornost věnovanou tiskovým zprávám o vnějším světě.

Časové odhady však poměrně dobře potvrzuje test, který je méně subjektivní. Scott se svých respondentů v Chicagu ptal, kolik listů denně čtou, a dozvěděl se, že:

- 14 % četlo pouze jeden list,
- 46 % četlo dva listy,
- 21 % četlo tři listy,
- 10 % četlo čtyři listy,
- 3 % četla pět listů,
- 2 % četla šest listů,
- 3 % četla všechny listy (v době šetření bylo v Chicagu osm titulů).

Čtenáři, kteří četli dva nebo tři listy denně, tvořili dohromady 67 %, což není daleko od 71 % respondentů Scottova souboru, kteří uváděli, že čtou noviny čtvrt hodiny denně. Horliví čtenáři novin, kteří četli 4–8 listů, se zhruba překrývají s 25 % respondentů odhadujících, že čtou noviny déle než čtvrt hodiny denně.

2

Ještě obtížnější je odhadnout rozdělení času věnovaného čtení. Univerzitní studenti měli vyjmenovat „pět typů článků, které je nejvíce zajímají“. Téměř 20 % uvedlo „všeobecné zprávy“. Méně než 15 % zvolilo úvodníky, necelých 12 % politiku, o nepatrně více než 8 % si vybralo finance a ani ne dva roky po uzavření míru jen 6 % uvedlo zahraniční zprávy, 3,5 % nejvíce zajímaly místní zprávy,

necelá 3 % ekonomika a 0,25 % se zajímala o zprávy ze „světa práce“. Hrstka studentů řekla, že se nejvíce zajímají o sport, zvláštní zprávy, divadlo, reklamu, karikatury, recenze knih, „přesné informace“, hudbu, „etická“ témata, společnost, krátké zprávy, umění, povídky, lodní dopravu, informace o školách, „aktuální zprávy“ a tisk. Když však necháme tyto detaily stranou, 67,5 % si vybralo jako nejzajímavější články zprávy a komentáře věnované veřejným záležitostem.

Univerzitní soubor byl složen ze studentů i studentek. Dívky uváděly větší zájem než muži o obecné, zahraniční i lokální zprávy, politiku, úvodníky, divadlo, hudbu, umění, povídky, reklamu, karikatury a „etická témata“. Naproti tomu chlápci se víc věnovali financím, sportu, podnikání, „přesným“ a „stručným“ informacím. Toto rozdělení až příliš odpovídá ideálům kulturnosti a morálky na jedné straně a mužnosti a rozhodnosti na straně druhé. Těžko se proto ubráníme otázce, zda odpovědi byly skutečně objektivní.

Přesto se však rozdělení zájmu poměrně dobře shoduje s výpovědí byznysmenů a duševních pracovníků ve Scottově chicagském šetření, kteří neodpovídali na otázku, co je v novinách nejvíce zajímavé, ale proč dávají přednost jednomu listu před dalšími. Téměř 71 % zakládalo své vědomé preference na místních zprávách (17,8 %), na politickém zpravodajství (15,8 %), na finančních zprávách (11,3 %), zahraničním zpravodajství (9,5 %), obecných zprávách (7,2 %) nebo na úvodnicích (9,0 %). Zbývajících 30 % se rozhodovalo podle důvodů, jež nesouvisely s veřejnými záležitostmi, a četnost jejich odpovědí se pohybovala od necelých 7 % u „etického tónu“ po 0,2 % těch, kterým nejvíce záleželo na humoru.

Jak odpovídají uváděné preference prostoru, jež noviny věnují různým námětům? Bohužel nemáme k dispozici přímá data o novinách čtených respondenty v newyorském a chicagském šetření v době, kdy tyto výzkumy probíhaly. Existuje ale zajímavý rozbor provedený před 20 lety Wilcoxem, který analyzoval 110 novin ze 14 velkých měst a klasifikoval náměty/témata více než 19 tisíc novinových sloupců.

Převedeno na průměr za celou zemi, podíly jednotlivých námětů byly následující:

	%		%		%
1. Zprávy	55,3	Válečné zpravodajství	17,9	Zahraničí	1,2
				Politika	6,4
		Zločin		3,1	
	Obecné zprávy	21,8	Různé	11,1	
			Byznys	8,2	
			Sport	5,1	
Zvláštní zprávy	15,6	Společnost	2,3		
2. Ilustrace	3,1				
3. Literatura	2,4				
4. Názory	7,1	Úvodníky	3,9		
		Dopisy a názory	3,2		
5. Reklama	32,1				

Abychom však mohli tuto tabulku správně srovnat s preferencemi čtenářů, musíme vyloučit podíl věnovaný reklamě a přepočítat procentní podíly. Reklama totiž zaujala jen zanedbatelný podíl ve vědomých preferencích chicagského i newyorského souboru. Přepočítání je podle mého názoru a vzhledem k našemu účelu oprávněné, protože noviny tisknou jakoukoli reklamu, kterou seženou,²⁸ zatímco zbytek listu se přizpůsobuje vkusu čtenářů.

28 Kromě těch, které považuje za nežádoucí, a těch, kdo jsou v malém počtu případů vytlačeni.

Přepočtená tabulka by pak ukázala:

	%		%		%
1. Zprávy	81,4	Válečné zpravodajství	26,4		
		Obecné zprávy	32,1	Zahraničí	1,8
				Politika	9,4
				Zločin	4,6
				Různé	16,3
		Zvláštní zprávy	22,9	Byznys	12,1
				Sport	7,5
Společnost	3,3				
2. Ilustrace	4,6				
3. Literatura	3,5				
4. Názory	10,5	Úvodníky	5,8		
		Dopisy a názory	4,7		

Kdyby se v upravené tabulce sečetly položky, o nichž se dá předpokládat, že se zabývají veřejnými záležitostmi, to znamená válečným zpravodajstvím, zahraničními, politickými, různými a obchodními zprávami či názory, dostaneme za rok 1900 76,5 % editovaného prostoru. Tento podíl můžeme srovnávat s 70,6 % důvodů pro preferenci určitého listu, jak je uvedli podnikatelé v Chicagu v roce 1916, a se zastoupením pěti nejzajímavějších námětů nebo rubrik podle názoru 67,5 % vysokoškolských studentů v New Yorku v roce 1920.

Zdá se tedy, že vkus podnikatelů a univerzitních studentů ve velkých městech se dnes stále ještě více či méně shoduje s průměrným úsudkem šéfredaktorů velkoměstských novin z doby před 20 lety. Poměr publicistiky ke zprávám se od té doby nepochybně

zvýšil, stejně jako rozsah novin a jejich náklady. Kdybychom tedy dnes mohli dostat přesné odpovědi od typičtějších skupin, než jsou podnikatelé a univerzitní studenti, dalo by se očekávat, že zjistíme menší podíl času věnovaného veřejným záležitostem a menší podíl prostoru, který jim věnují noviny. Na druhou stranu bychom měli zjistit, že průměrný čtenář stráví nad novinami více než čtvrt hodiny denně. Nejspíš bychom také došli k závěru, že podíl prostoru věnovaného veřejným záležitostem v novinách je sice menší než před 20 lety, ale jeho celkový rozsah se zvýšil.

Z uvedených čísel nelze vyvozovat žádné dalekosáhlé závěry. Jejich úkolem je pouze upřesnit představu o úsilí, které běžně vyvíjíme, abychom své názory podložili získanými informacemi. Noviny samozřejmě nejsou jediným prostředkem, jak toho dosáhnout, ale rozhodně jsou hlavním prostředkem. Časopisy, veřejná shromáždění, letní školy, kostel, politické schůze, mítinky odborů, ženské kluby a týdeníky v kinech doplňují tisk. I když vezmeme v úvahu všechny tyto prostředky, nedojdeme ani při neoptimističtějších odhadech k jinému závěru, než že doba, po kterou jsme přímo vystaveni informacím z našeho neviditelného prostředí, je omezená.

Kapitola 5

Rychlost, slova a srozumitelnost

1

O neviditelném prostředí se dozvídáme především pomocí slov. Reportéři předávají tato slova kabelem nebo rozhlasem svým editorům, kteří je připravují do tisku. Telegrafování je drahé a jeho dostupnost je často omezená. Zprávy tiskových služeb jsou proto zpravidla kódovány. Takže depeše, v níž stojí:

„Washington, D. C., 1. června. Spojené státy považují problém německých lodí zadržovaných od začátku otevřeného nepřátelství za uzavřenou záležitost,“

projde ve formě telegramu následovně:

„Wash. 1. USA považ. prb. něm. lodí zadrž. od zač. otevř. nepřát. za uzavř. zálež.“²⁹

Článek v novinách:

„Berlín, 1. června. Kancléř Wirth v dnešním vystoupení k vládnímu programu sdělil Reichstagu, že hlavním cílem politiky nové vlády bude obnova a usmíření. Dodal, že vláda je odhodlána se vši loajalitou dosáhnout odzbrojení, a že tento krok předejde uvalení dalších sankcí ze strany Spojenců.“

²⁹ Phillips Code.

Tento článek mohl v podobě telegramu vypadat takto:

„Berlín, 1. Kanc. Wirth sděl. dnes Reichstg, že hl. cílem pol. n. vlády bd. obnova & usmír. Dodal, že vlada je odhodl. loaj. dosáh. odzbroj. & dodal, že t. krok předejde d. sankcím ze str. Spoj.“

Ve druhé ukázce se obsáhlý projev v cizím jazyce redukoval na jádro sdělení, jež bylo přeloženo, zakódováno a potom dekodováno. Operátoři, kteří přijímají tato sdělení, je průběžně přepisují. Slyšel jsem, že za osmihodinový pracovní den s půlhodinovou přestávkou na oběd a dvěma desetiminutovými pauzami na odpočinek může dobrý operátor napsat až 15 tisíc slov.

2

Několik málo slov musí často nahradit celou sekvenci dějů, myšlenek, pocitů a důsledků. Tak například si v novinách můžeme přečíst:

„Washington, D. C., 23. prosince. Korejská komise dnes vydala prohlášení, které obviňuje japonské velení z barbarských krutostí, ‚děsivějších‘ než všechny zločiny údajně spáchané během války v Belgii. Komise ve svém prohlášení vychází z autentických zpráv zaslaných z Mandžuska.“

V tomto případě informují očití svědkové, o jejichž přesnosti nic nevíme, výrobci „autentických zpráv“, kteří je následně předávají komisi vzdálené pět tisíc mil. Komise pak sepíše prohlášení, které je nejspíš příliš dlouhé, aby bylo možné je otisknout. Dopisovatel novin zkrátí zprávu na tiskový sloupek o délce 9 cm. Smysl se

musí přiblížit, podobně jako se vzdálený objekt přibližuje dalekohledem, aby tak umožnil čtenáři posoudit, jakou váhu má zpráve přikládat.

Dá se pochybovat, že by jakýkoli mistr pera dokázal vtěsnat všechny nezbytné prvky pravdy o tom, co se stalo v Koreji za několik měsíců, do výčtu o 100 slovech. Řeč v žádném případě není nejdokonalejším prostředkem předávání smyslu. Podobně jako mince se i slova den za dnem neustále obracejí, aby vyvolala jeden soubor představ dnes a jiný zítra. Není jisté, že stejné slovo vyvolá tutéž myšlenku, jakou měl na mysli reportér. Ryze teoreticky, kdyby každá skutečnost a každý vztah měly jedinečný název, bylo by možné komunikovat bez rizika nedorozumění. Exaktní vědy se takovému ideálu přiblížily a to je také důvod, proč je vědecké bádání ze všech forem celosvětové kooperace neúčinnější.

Lidé ovládají méně slov, než mají myšlenek, které je třeba vyjádřit, a jazyk je slovy Jeana Paula slovníkem vybledlých metafor.³⁰ Novinář, který se chystá oslovit půl milionu čtenářů, o nichž má pouze matnou představu, nebo hlasatel, jehož slova jsou přenášena rozhlasem do vzdálených vesnic a do zámoří, nemůže doufat, že několik vět postihne celou tíži jejich smyslu. Vyjádření Lloyda George bylo „mylně pochopeno a špatně předáno“, řekl M. Briand sněmovně³¹ „a vyvolalo u pangermanistů představu, že nadešel čas nového začátku“. Britský premiér promluvil anglicky k celému pozorně naslouchajícímu světu a vlastními slovy sdělil své mínění všem typům lidí, připraveným nacházet v jeho slovech svůj vlastní smysl. Není důležité, jak košaté nebo bystré bylo jeho vyjádření – možná že čím košatější a bystřejší by bylo, tím více by utrpěl jeho smysl, protože by bylo nutné je napřed

30 Cit. podle: William A. White: *Mechanism of Character Formation*.

31 Zvláštní zpráva pro *The New York Times*, kterou 25. května 1921 zaslal Edwin L. James.

převést do standardní řeči a potom rozšířit mezi cizinci, kteří myslí jinak.³²

Z milionů lidí, kteří projev sledovali, jich mnoho stěží umělo číst. Další miliony lidí rozuměly slovům, ale mohl jim unikat jejich smysl. Můžeme dále předpokládat, že z těch, kdo dokázali jak číst, tak rozumět, dobré tři čtvrtiny věnovaly toho dne čtení novin méně než půl hodiny. Zachycená slova byla podnětem pro celý sled myšlenek, od nichž si mohli slibovat řadu nevyslovených důsledků. Představy, jež v nás vyvolávají přečtená slova, nevyhnutelně tvoří největší část východních dat, na nichž se zakládají naše názory. Svět kolem nás je rozlehlý, situace, které se nás týkají, jsou složité a informací je málo. Největší část našich názorů si proto musíme konstruovat ve vlastní představivosti.

Když použijeme slovo „Mexiko“, jaký obraz vyvolává v mysli obyvatele New Yorku? Nejspíš půjde o směs představ zahrnujících písek, kaktusy, naftové vrty, jejich obsluhu, indiány pijící

32 Vztahy mezi Anglií a Francií byly v květnu 1921 napjaté kvůli Korfantyho povstání v Horním Slezsku. Londýnská korespondence *The Manchester Guardian* (20. května 1921) obsahovala následující zprávu:

„Francouzsko-anglická výměna názorů“: „V kruzích, které se vyznaží ve francouzských zvycích a povaze, shledávám sklon k přesvědčení, že náš tisk a veřejné mínění jsou zbytečně citlivé na tón a někdy i prostorekost francouzského tisku v současné krizi. Dobře informovaný a nestranný pozorovatel mi to vysvětlil následujícím způsobem: slova stejně jako peníze jsou symbolem hodnot. Představují význam, a tudíž stejně jako u peněz jejich hodnota kolísá. Bossuet použil francouzské slovo ‚étonnant‘ (obdivuhodný) s hroznou váhou významu, který dnes již vyprchal. Něco podobného lze sledovat u anglického slova ‚awful‘ (hrozný). Některé národy mají ze zásady sklon zlehčovat, zatímco jiné přehánět. To, čemu britský Tommy říká ‚nezdravý plac‘, by italský voják popsal mnohem bohatějším slovníkem a ještě by si pomohl expresivní mimikou. Národy, které zlehčují, udržují měnu svých slov pevnou. Národy, jež přehánějí, trpí inflací svého jazyka. Výrazy jako ‚uznávaný vědec‘ nebo ‚vtipný autor‘ se do francouzštiny musí překládat jako ‚velkolepý vědec‘ nebo ‚skvělý mistr‘. Jde jen o směnnou hodnotu, stejně jako se ve Francii vyměňuje jedna libra za 46 franků, ačkoli každý ví, že to nezvyšuje hodnotu libry za kanálem. Angličan, který čte francouzské noviny, musí vynaložit stejnou duševní námahu jako bankéř, když převádí franky zpátky na libry, a nesmí zapomenout, že zatímco v normálních časech byl kurz 1 : 25, nyní je kvůli válce 1 : 46. Ve válce kolísá směnná hodnota slov stejně, jako kolísá kurz peněz. Tento argument působí i obráceně a Francouzi si snad uvědomují, že za anglickou zdrženlivostí je velká hodnota, stejně jako za jejich vlastní živostí výrazu.“

rum, nedůtklivé staré kavalíry, kteří si zakládají na svých knírech a svrchovanosti. Jinou možností je idylická představa rolníků à la Jean-Jacques Rousseau, ohrožených nástupem dýmající industrializace a bojujících za lidská práva. Co evokuje slovo „Japonsko“? Nejspíš půjde o nepředvídatelnou hordu šikmookých žlutých chlapíků, žluté nebezpečí, sňatky sjednané podle fotografií, vějíře, samuraje, bonsaje, umění a sakurové květy. A co se nám vybaví při slově „cizinec“? Podle skupiny univerzitních studentů z Nové Anglie, kteří písemně odpovídali na tuto otázku v roce 1920, šlo o:

- „Nepřítele naší země.“
- „Někoho, kdo je proti státu.“
- „Někoho, kdo stojí na opačné straně.“
- „Občana nepřátelské země.“
- „Válečného nepřítele.“
- „Člověka, který škodí zemi, do níž přišel.“
- „Nepřítele z cizí země.“
- „Někoho, kdo je proti nám“ a tak dál.³³

Výraz „cizinec“ je přitom neobyčejně exaktním právním termínem, který je mnohem přesnější než slova jako suverenita, nezávislost, národní čest, práva, obrana, agrese, imperialismus, kapitalismus či socialismus, u nichž tak ochotně zaujímáme stanoviska „pro“ nebo „proti“.

3

Znakem jasného ducha je schopnost odlišovat povrchní analogie, vnímat rozdíly a oceňovat rozmanitost. Jde o relativní schopnost. Přesto však jsou rozdíly ve srozumitelnosti tak velké, jako by šlo o rozdíly mezi vnímáním u novorozence a u botanika, který zkoumá květinu.

³³ *New Republic*, 29. prosince 1920, s. 142.

Pro kojence je skutečně malý rozdíl mezi jeho vlastním palcem u nohy, hodinkami jeho otce, lampou na stole, měsícem na nebi a krásně žlutým vydáním Guy de Maupassanta. Pro mnoho členů Union League Club není žádný významný rozdíl mezi demokratem, socialistou, anarchistou a zlodějem, zatímco pro poučeného anarchistu patří Bakunin, Tolstoj a Kropotkin do zcela jiných světů. Těchto pár příkladů ukazuje, jak obtížné může být zjistit rozumný veřejný úsudek o Maupassantovi mezi kojenci nebo o demokratech v Union League Club.

Člověk, který se pouze občas sveze v něčem autě, se nedopracuje k jemnějšímu rozlišení než mezi fordkou, taxíkem a autem obecně. Dejte mu ale šanci, aby si pořídil vlastní auto a nějakou dobu v něm jezdil, nechte ho, aby, jak říkají psychoanalytikové, projektoval do aut své libido, a zjistíte, že je najednou schopen popsat rozdíly v karburátorech při pouhém pohledu na obrys auta zaparkovaného na konci domovního bloku. Proto také cítíme takovou úlevu, když se řeč stočí od „obecnosti“ k našim vlastním zájmům. Je to podobný rozdíl jako mezi obrazem krajiny pověšeným v salonu a výhledem na zorané pole před našimi okny. Jako bychom se vraceli do třídimenziálního světa po přechodném pobytu v malířově zobrazení emocionální reakce na jeho vlastní nedbalou vzpomínku na něco, o čem je přesvědčen, že musel vidět.

Ferenczi připomíná, že až příliš snadno ztotožňujeme věci, které se jen částečně liší.³⁴ Děti tak činí snadněji než dospělí, primitivní nebo zaostalá mysl je k tomu náchylnější než mysl vyspělá. Vědomí, jak se nejprve objevuje u dětí, se zdá být nezvládnutelnou směsicí podnětů. Dítě nemá pojem o času, nemá téměř žádný prostorový smysl a natahuje se po svícnu se stejnou důvěrou, s níž sahá po matčině prsu, a zpočátku s téměř stejným očekáváním. Funkce se definuje jen velmi postupně. Před úplně nezkušenou myslí je

³⁴ *Internationale Zeitschrift für ärztliche Psychoanalyse*, 1913. Přeložil a nově publikoval doktor Ernest Jones v: Sándor Ferenczi: *Contributions to Psychoanalysis*, kap. 8 Stages in Development of the Sense of Reality.

soudržný a nediferencovaný svět, v němž, jak řekl kdosi z filozofické školy, se všechna fakta rodí svobodná a jsou si vzájemně rovná. Skutečnosti, jež patří dohromady, ještě nebyly odděleny od skutečností, které v toku vědomí leží vedle sebe pouze shodou okolností.

Nejprve, říká Ferenczi, dítě získává některé žádoucí věci tak, že pro ně pláče. To je „období magicko-halucinatorní všemohoucnosti“. Ve své druhé fázi dítě ukazuje na věci, které chce, a dostává je. To je „všemohoucnost pomocí magických gest“. Později se dítě učí mluvit, žádá o to, co si přeje, a je částečně úspěšné. To je období „magických myšlenek a magických slov“. Každá z těchto fází může v určitých situacích přetrvávat, i když je překryta a projevuje se jen občas například jako drobné a neškodné pověry, od nichž je pouze málokdo zcela osvobozen. V každé z těchto fází má dílčí úspěch tendenci potvrzovat způsob určitěho jednání, zatímco neúspěch stimuluje vývoj jiného způsobu. Zdá se, že řada jednotlivců, stran, a dokonce i národů jen málokdy dokáže překonat magickou organizaci zkušenosti. U vyspělejší části nejpokročilejších národů a po opakovaných nezdarech vedl postup pomocí pokusu a omylu k nalezení nových zásad. Tyto národy se naučily, že se měsíc nepohne, když se na něj bude štěkat, a úroda nevyroste ze země kvůli jarním slavnostem nebo proto, že většinu budou mít republikáni, ale díky slunci, vláze, setbě, hnojení a správně obdělaným polím.³⁵

Nehledě na čistě schematickou hodnotu Ferencziho kategorizace reakcí je kritickou způsobností schopnost rozlišovat mezi prostým vnímáním a mnohoznačnými analogiemi. Tato schopnost se zkoumala v laboratorních podmínkách.³⁶ Zürich

35 Ferenczi jako psychopatolog nepopisuje toto vyspělejší období, kde je zkušenost uspořádána jako rovnice, fáze realismu na základě vědy.

36 Viz například *Diagnostische Assoziationsstudien*, provedené na Psychiatrické univerzitní klinice v Curychu pod vedením Carla Gustava Junga. Tyto testy byly provedeny s využitím tzv. Kraepelinovy-Aschaffenburgovy klasifikace. Ukazují reakční doby, klasifikují reakce na podnětové slovo jako vnitřní, vnější a zvuk a dokládají rozdílnost výsledků u první a druhé stovky slov, reakční doby a kvalitu reakcí, když je subjekt rozptylován myšlenkou, kterou musí mít na paměti, nebo při odpovědích s odměřováním času metronomem. Některé výsledky byly shrnuty v: Carl G. Jung: *Analytical Psychology*, kap. 2, překlad Dr. Constance E. Longová.

Assoziationsstudien jasně naznačují, že slabá mentální únava, vnitřní porucha pozornosti nebo vnější rozptýlení mají tendenci „oplošťovat“ kvalitu reakce. Příkladem velmi plochého typu asociativní reakce je zvuková reakce (les-pes), tedy reakce na sluchový vjem, nikoli na smysl podnětového slova. Jeden z testů například ukazuje devítiprocentní nárůst zvukové reakce v druhé sérii 100 reakcí na podnětová slova. Zvuková reakce je téměř opakovaným, tedy velmi primitivní formou analogie.

4

Jestliže poměrně jednoduché laboratorní podmínky mohou snadno oploštit naši schopnost rozlišení, jaký vliv pak musí mít život ve velkém městě? Únava v laboratoři je pouze lehká a rozptýlení zanedbatelné. Oba faktory zčásti vyvažuje zájem a vědomý podíl na experimentu. Jestliže však inteligenci snižuje již tikání metronomu, jak může na politický úsudek, formovaný čtením novin v tramvaji nebo metru, působit 8–12 hodin hluku, zápachu a horka v továrně či každodenní klapot psacích strojů, zvonění telefonů a bouchání dveřmi? Je vůbec možné v tom zmatku slyšet něco jiného než křik nebo něco vidět, kromě blikajících světelných reklam? Životu obyvatele města chybí samota, ticho a uvolnění. Noci jsou plné lomozu a světla. Na obyvatele velkoměst neustále útočí hluk. Jednou pronikavě a v nárazech, jindy tlumeně a v nepravidelných rytmech, ale útok je trvalý a nelitostný. V novém industriálním světě se myšlení topí v hluku. I když jsou jeho rozlišovací schopnosti často ploché a pošetilé, alespoň malý díl rozumu zůstává. Jak ukazuje zkušenost i experiment, svrchovaný národ rozhoduje o životě, smrti nebo štěstí v podmínkách, jež znesnadňují myšlení. Když jsou podmínky pro soustředění nepříznivé, „nesnesitelné břemeno myšlení“ se stává zátěží. Za příznivějších okolností však myšlení není břemenem, ale je stejně přirozené a radostné jako tanec.

Každý, kdo se chce zamyslet, ví, že si musí alespoň na část dne kolem sebe vytvořit oázu ticha. Ve shonu, kterému pochlebujeme názvem civilizace, se však občan ujímá riskantního výkonu vlády za nejhorsích podmínek, jaké si jen lze představit. Určité uznání této pravdy inspiruje hnutí za kratší pracovní dobu, delší dovolenou, kvalitnější osvětlení a ventilaci, pořádek, denní světlo a důstojnost v továrnách a kancelářích. Tyto požadavky však jsou pouhým počátkem, jestliže se intelektuální kvality našeho života mají zlepšit. Pokud bude řada povolání pro své pracovníky jen nekonečnou a bezcílnou rutinou, při níž automaticky a monotónně užívají pouze jednu skupinu svalů, bude celý jejich život směřovat k automatismu, v němž splývá vše, co se nehlásí o slovo úderem hromu. Když jedinec dnem i nocí splývá s davu, nedokáže se soustředit a jeho pozornost ochabuje. Není schopen zachytit a jasně definovat, kde se stává obětí lomozu všeho druhu, v domově, z nějž by bylo třeba vymést zmeř dřiny, křiku dětí, hlasitých hádek, nestavitelného jídla, špatného vzduchu a kýče.

Příležitostně se nám poštěstí vstoupit do klidné a prostorné budovy, navštívit divadlo, v němž moderní scénické umění vytěsnilo pouhé rozptýlení, odebrat se k moři či na nějaké tiché místo a uvědomit si, jak neuspořádaný, vrtošivý a hlučný je běžný život v soudobém městě. Najednou pochopíme, proč naše zlenivělá mysl funguje s tak malou precizností, proč se nechává lapit a zmítat zbesilou tarantelou novinových titulků a chytlavých slov a proč tak často nedokáže rozlišovat mezi věcmi nebo rozpoznat shodu ve zdánlivých rozdílech.

5

Tento vnější nepořádek však dále komplikuje i vnitřní zmatek. Jungův experiment ukázal, že rychlost, přesnost a intelektuální kvalitu asociací narušují citové konflikty. Řada 100 podnětů,

zahrnujících jak neutrální, tak citově zbarvená podnětová slova, může při měření v pětinach sekundy vykazovat odchylky mezi 5 a 32, nebo dokonce úplný výpadek reakcí.³⁷ Je zjevné, že naše veřejné názory střídavě vstupují do kontaktu s různými komplexy: s ambicemi a ekonomickými zájmy, osobní animozitou, rasovými předsudky, třídním cítěním a podobně. Tyto kontakty pak pokrývají způsob, jakým čteme, myslíme, hovoříme a jednáme.

Kvalitu naší pozornosti nakonec dále snižuje skutečnost, že mínění nekončí u běžných členů společnosti. Z pohledu voleb, propagandy či udržení stoupců představují počty moc. Masa zcela nevzdělaných, prostoduchých, hrubě neurotických, podvyživených a frustrovaných jedinců je velká, mnohem početnější, než se obvykle předpokládá. Obecné, široce pojaté výzvy tak směřují k lidem, kteří jsou mentálně ještě na úrovni dětí nebo barbarů a jejich život je změtí nesnází. Jejich vitalita je vyčerpána, jsou uzavřeni do sebe a okruh jejich zkušeností nezahrnuje žádný faktor daného problému. Tok veřejného mínění u nich naráží na drobné víry neporozumění podbarveného předsudky a zcela nepřiměřenými analogiemi.

„Široce pojatá výzva“ bere v úvahu kvalitu asociace a přizpůsobuje se sklonům, které mají rozsáhlé zastoupení. „Úzce pojatá“ či „specifická“ výzva se zaměřuje na sklony, jež nejsou běžné. Stejný jedinec však může reagovat na různé podněty značně odlišným způsobem nebo reagovat na stejný podnět v jiném čase. Lidské sklony jsou jako alpská krajina. Vedle osamělých vrcholů jsou rozsáhlé, ale vzájemně oddělené náhorní plošiny a hlubší vrstvy, které souvisle spojují téměř celé lidstvo. Existují tak jedinci, jejichž sklony zasahují do řídké atmosféry vrcholů, kde se řeší nanejvýš subtilní rozdíly mezi názory Gottloba Frega a Giuseppa Peana či přednosti raného a pozdního Sassettova období. Takoví jedinci mohou být dobrými a věrnými republikány. Když se však úroveň

³⁷ Carl G. Jung: *Clark Lectures*.

výzvy změni a budou hladovět a trpět strachem, nemusí se vůbec lišit od jiných hladových a vyděšených lidí. Není divu, že časopisy s velkými náklady s oblibou využívají tvář hezké dívky, dostatečně půvabné, aby přitahovala, ale současně natolik nevinné, aby byla široce přijatelná. Takový trademark má přednost před dalšími alternativami, protože „psychická úroveň“, na níž podnět působí, určuje, zda potenciální publikum má být rozsáhlé, nebo omezené.

6

Prostředí, jímž se naše veřejně sdílené názory zabývají, se tak různými způsoby tříští. Na jedné straně to je důsledek cenzury a utajování, na druhé straně působí fyzické a společenské bariéry – nedostatečná pozornost, chudoba jazyka, rozptylování, nevědomá konstelace pocitů, opotřebení, únava, násilí a monotónnost. Tato omezení našeho přístupu k prostředí se kombinují s nejasností a složitostí samotných skutečností, zamlžují přesnost a správnost vnímání, umožňují zavádějícím fikcím, aby se vydávaly za proveditelné ideje a zbavily nás odpovídajících prostředků kontroly nad těmi, kdo se nás vědomě snaží klamat.